

Олександр Заболотний
Віктор Заболотний
Тетяна Попова

УКРАЇНСЬКА МОВА

Навчальний посібник для 6 класу
закладів загальної середньої освіти,
які беруть участь в інноваційному освітньому проєкті
всеукраїнського рівня за темою «Розроблення і впровадження
навчально-методичного забезпечення для закладів загальної
середньої освіти в умовах реалізації Державного стандарту базової
середньої освіти» у 2022/2023 навчальному році

Частина 6

Київ
ТОВ «Генеза»
2023

*Відповідає модельній навчальній програмі
«Українська мова. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти
(автори: Заболотний О. В., Заболотний В. В., Лавринчук В. П.,
Плівачук К. В., Попова Т. Д.)*

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

теоретичні відомості

завдання з елементами дослідження

завдання підвищеної складності

завдання конкурсного характеру

завдання з розвитку мовлення

завдання для роботи з додатковими джерелами

ЧИСЛІВНИК

59. ЧИСЛІВНИК ЯК ЧАСТИНА МОВИ

Про числівники кількісні й порядкові, їхні морфологічні ознаки та синтаксичну роль

ПРИГАДАЙМО. На які питання відповідають числівники?

624 А. У якому реченні є числівник?

Рухайтесь прямо; через сімсот метрів поверніть праворуч.

Рухайтесь прямо, не поспішайте; згодом поверніть праворуч.

Б. У якому реченні інформацію передано точніше, конкретніше?

В. Зробіть висновок, яку роль виконують числівники в мовленні.

Числівник – це самостійна частина мови, що означає число, кількість предметів або порядок їх під час лічби й відповідає на питання скільки? котрій?. **НАПРИКЛАД:** *три, двадцять чотири, семеро, п'ятий, шість сьомих.*

Групи числівників за значенням

Кількісні

означають число або кількість предметів і відповідають на питання скільки?
одинадцять, п'ятеро

Порядкові

означають порядок предметів під час лічби й відповідають на питання котрій?
сьомий, сорок перший

Кількісні числівники змінюємо за **відмінками**, а порядкові – за **родами, числами й відмінками**.

Числівники (найчастіше в сполученні з іменником) можуть бути різними членами речення. **НАПРИКЛАД:**

1. Два хлопчики ловили рибу
2. Учні прочитали три сторінки.
3. Заняття відбудеться в шостій аудиторії.
4. Вісім мінус три – п'ять.

Зверніть увагу!

Слова *пів, півтора, півтори, кілька, декілька, кількана́дцять, кількадесят, кількасот* є числівниками.

Слова *багато, небагато, мало, чимало* будуть числівниками лише в сполученні з іменниками. **НАПРИКЛАД:** *багато учнів, чимало призив.*

625 I. Прочитайте приказки й фразеологізми. Поясніть їхнє значення. За потреби скористайтеся словником.

Знати, як свої п'ять пальців; бути на сьомому небі; семеро одного не чекають; сім п'ятниць на тиждень; за двома зайцями не женися; робить п'яте через десяте; грати першу скрипку; одне поліно й у печі не горить; співати в один голос; обходити десятою вулицею.

II. Випишіть числівники в дві колонки залежно від групи за значенням: 1) кількісні; 2) порядкові. На які питання відповідають числівники кожної групи?

III. Складіть усно речення, використавши один із поданих фразеологізмів.

626 ПОПРАЦЬОЙТЕ В ПАРАХ. Поставте по черзі одне одному запропоновані питання і дайте на них відповіді. Зверніть увагу на правильність наголошування числівників.

1. Зі скількох років особа зобов'язана отримати паспорт громадянина України?

одинáдцять
чотирна́дцять

2. У якому році Верховна Рада ухвалила Конституцію України?

3. Скільки буде, якщо від п'ятнадцяти відняти чотири?

4. О котрій годині ранку ти прокидаєшся, коли йдеш до школи, а о котрій – у вихідний день?

627 I. Прочитайте текст. Поміркуйте, у текстах якого стилю мовлення числівники використовуємо частіше. Аргументуйте свою думку.

НАША ПЛАНЕТА

Земля рухається навколо Сонця по орбіті, що має форму еліпса. Повне обертання здійснюється за триста шістьдесят

п'ять діб і шість годин. Для зручності шість годин сумують протягом чотирьох років до однієї доби. Ось чому кожний четвертий рік є високосним і має триста шістдесят шість діб (у календарі з'являється двадцять дев'яте лютого) (*З довідника*).

II. Випишіть із тексту словосполучення «числівник + іменник». Надпишіть скорочено над числівником його групу за значенням.

Міжнародна космічна станція на орбіті довкола Землі

628 I. Запишіть подані слова в дві колонки залежно від частини мови: 1) числівники; 2) інші частини мови. Обґрунтуйте свій вибір.

Чотири, подвоїти, мільйон, п'ятірка, **десятий**, дванадцять, десятка, перший, двійка, кільканадцять, потрійний, півтора, шестеро, уште.

II. Запишіть транскрипцію виділеного слова.

Групи числівників за будовою

Числівники за будовою

Прості

Мають один корінь:
*п'ять, сорок,
тисяча*

Складні

Мають два й більше коренів:
триста, вісімдесят

Складені

Складаються з двох і більше окремих слів:
*двадцять два,
сто чотири*

Правопис

Складні числівники пишемо разом, а **складені** – окремо. **НАПРИКЛАД:** *п'ятдесят; сто чотири; триста сорок восьмий*.

У кінці деяких числівників після *т* пишемо м'який знак (*п'ять, дев'ять*). Проте всередині складних числівників м'який знак **не пишемо**. **НАПРИКЛАД:** *п'ятна́дцять, ші́стдесят, дев'я́тсот*.

629 I. Випишіть спочатку прості числівники, далі – складні, а потім – складені. Яке одне слово залишилося невиписаним? Чому?

Шістдесят, дев'ять, двадцять п'ять, мільярд, дев'яносто, сто дев'ятнадцять, дев'ятсот, десятка, сорок, шість третіх, двісті, тисяча п'ятнадцять,

II. Підкресліть орфограму «М'який знак у числівниках».

630 I. Спишіть. Підкресліть члени речення.

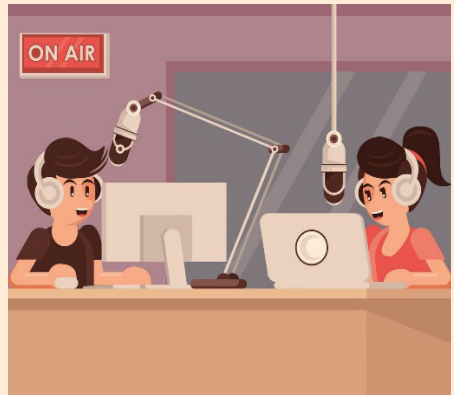
ЗРАЗОК. Акторка знялася в чотирьох фільмах.

1. Сусід посадив чотири яблуні. 2. Два автомобілі зупинилися на узбіччі. 3. Пасажир придбав квиток у шостий вагон. 3. Мешканців розселили в трьох кімнатах. 4. Денис перегорнув дванадцятку сторінку. 5. Бабуся принесла чотири лимони. 6. П'ять плюс три – вісім.

II. Знайдіть у реченнях порядкові числівники. Визначте усно їхній рід, число, відмінок.

631 СИТУАЦІЯ. Уявіть, що ви працюєте ведучим / ведучою на радіостудії. Вам необхідно озвучити оголошення. Знайдіть на одному з офіційних сайтів будь-якої установи коротку інформацію, де є числівники. Наприклад: розклад шкільних дзвінків; розклад руху транспорту; графік кіносеансів; графік роботи магазину тощо. Сформуйте оголошення та озвучте його, чітко вимовляючи числівники.

632 I. Утворіть від кількісних числівників іменники та порядкові числівники й запишіть.

ЗРАЗОК. *Двадцять – двадцятка; двадцятий.*

Два, одинадцять, шістнадцять, сто, двісті, п'ятдесят, тридцять.

II. Складіть і запишіть речення з одним утвореним порядковим числівником. Підкресліть його відповідно до синтаксичної ролі.

633 Виконайте тестові завдання.

1. Числівниками є обидва слова в рядку

- А** чотири, п'ятірка **В** подвоїти, сорок
Б уперше, десять **Г** тисяча, вісім

2. Орфографічну помилку допущено в реченні

- А** Дідусеві виповнилося шістьдесят п'ять років.
Б Купили дев'ятнадцять кілограмів картоплі.
В Автобус проїхав п'ятсот кілометрів.
Г Будинок має шістнадцять поверхів.

3. Порядковий числівник є в словосполученні

- А** через чотири кілометри **В** після першого уроку
Б на шести поверхах **Г** більше трьох разів

4. Складними є всі подані числівники, ОКРІМ

- А** мільйон **В** вісімдесят
Б дев'яносто **Г** двісті

5. Зайвим за значенням є числівник

- А** кілька **Б** декілька **В** півтори **Г** перший

634 I. Спишіть речення, записуючи цифри словами. Поясніть написання числівників із м'яким знаком або без нього.

1. Довжина річки Ніл – 6671 кілометр.
2. Довжина Дніпра – 2285 кілометрів, Тиси – 966, а Південного Бугу – 792.
3. Найбільша глибина Азовського моря – 14 метрів, а Балтійського – 459. 4. У Світовому океані нараховують 18 тисяч видів риб.

п'ятсот
п'ятдесят
шістсот
шістдесят

II. Визначте, яким за будовою є кожен числівник та до якої групи за значенням належить.

60. РОЗРЯДИ КІЛЬКІСНИХ ЧИСЛІВНИКІВ

Про цілі, дробові й збірні кількісні числівники

635 **А.** Прочитайте числівники. Чи всі вони є кількісними?

вісім	дві третіх	двоє
десять	одна шоста	восьмеро
двадцять	п'ять сьомих	шестеро

Б. Які з поданих числівників ви назвали б цілими числами, які – дробовими, а які – збірними?

В. Поміркуйте, чим дробові числівники відрізняються від цілих чисел.

Кількісні числівники поділено на три розряди.

Розряд	Що означають	Приклади
цілі числа	кількість окремих предметів	<i>десять, сорок шість</i>
дробові	кількість частин від цілого	<i>одна восьма, півтора</i>
збірні	кількість предметів як одне ціле	<i>двоє, обидва, шестеро</i>

Зверніть увагу!

Ціле число можемо сполучати з дробовим за допомогою сполучника *і*. **НАПРИКЛАД:** *п'ять і шість десятих; п'ять цілих і шість десятих.*

636 Запишіть кількісні числівники в три колонки залежно від розряду: 1) цілі числа; 2) дробові; 3) збірні.

Чотири, одна шоста, одинадцятро, п'ятдесят, четверо, чотири п'ятих, тисяча, обидві, півтора, двісті.

637 I. Спишіть прислів'я, записуючи на місці пропуску один із поданих числівників у відповідній формі. Кожен числівник ви можете використати двічі.

сім / сьомий / семеро

1. Тримати за ... замками. 2. Відчувати себе на ... небі.
3. ... одного не ждуть. 4. Працювати до ... поту. 5. Наговорив ... мішків гречаної вовни. 6. Один із сошкою, а ... з ложкою.

II. Визначте групу за значенням і розряд (якщо є) використаних числівників.

Збірні числівники

Збірні числівники **утворюємо** тільки від числівників від *двох* до *двадцяти* та від числівника *тридцять*. **НАПРИКЛАД:** *семеро, десятеро*. Від деяких збірних числівників можна утворити слова з пестливим значенням: *трійко, п'ятірко*.

Збірні числівники **поєднуємо** не з усіма іменниками.

Збірний числівник поєднуємо тільки з іменником:

який є назвою істоти чоловічого роду	<i>трое коней, семеро хлопців</i>
який є назвою неістоти середнього роду або назвою малої за віком тварини	<i>двое вікон, троє ведмежат</i>
який має форму лише множини	<i>четверо дверей, троє саней</i>

Зверніть увагу!

З іменниками **жіночого** роду вживаємо тільки збірний числівник *обидві*. **НАПРИКЛАД:** *обидві сестри, обидві дівчини*.

638 I. Оберіть із поданого переліку лише ті іменники, з якими можна поєднати збірні числівники. Поясніть свій вибір.

Будинок, підліток, ножиці, цукор, каченя, козак, оле-ня, вікно, дівчинка, день, око, автомобіль.

II. Складіть і запишіть словосполучення, поєднавши обрані іменники із збірними числівниками.

639 I. Знайдіть три речення, у яких недоречно вжито збірні числівники. Поясніть суть допущених помилок.

1. Четверо гелікоптерів кружляли над полем. 2. Обидві стюардеси були досвідченими. 3. На полювання вийшло троє мисливців. 4. Троє біатлоністок завоювали золоті медалі. 5. На посту залишилося двоє охоронців. 6. Двоє кораблів було пошкоджено.

II. Складіть і запишіть речення із числівниками *семеро, дев'ятеро*.

640 ПОПРАЦЬОЙТЕ В ПАРАХ. I. Розподіліть між собою групи числівників. Продиктуйте свої числівники однокласнику / однокласниці й перевірте правильність написання.

Група 1. Одинадцять, тридцять шість, чотири сьомих, п'ятдесят, п'ятсот, шістсот, мільйон, тисяча двадцятий.

Група 2. Чотирнадцять, п'ять шостих, шістдесят, дев'ятсот, кількасот, мільярд, двадцять, двісті сьомий.

II. Знайдіть числівники на позначення цілих чисел, від яких можна утворити збірні числівники.

641 Хто пригадає п'ять літературних творів (казок, оповідань, повістей, віршів, пісень), кінофільмів чи мультфільмів, у назвах яких є числівники? А хто ще більше?

642 I. Утворіть і запишіть словосполучення, вибравши з дужок потрібне слово. Обґрунтуйте свій вибір.

Семеро (хлопців, дівчат), четверо (козаків, дубів), трое (вікон, сестер), десятеро (автобусів, пасажирів), двоє (дверей, кімнат), троє (доріг, саней), п'ятеро (лелечат, ластівок), двоє (років, століть), семеро (коней, пташок).

II. Складіть і запишіть одне речення, використавши щонайменше два утворених словосполучення.

61. ВІДМІНЮВАННЯ КІЛЬКІСНИХ ЧИСЛІВНИКІВ, ЩО ОЗНАЧАЮТЬ ЦІЛІ ЧИСЛА

Про закінчення числівників та особливості вживання їх у непрямих відмінках

ПРИГАДАЙМО. Які відмінки має іменник і прикметник?

643 А. Розгляньте зразки відмінювання числівників *один, два, три, чотири*.

Числівник *один*

	Однина			Множина
	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід	
Н.	один	одна	одне, одно	одні
Р.	одного́	одної́, однієї́	одного́	одних
Д.	одному́	одній	одному́	одним
Зн.	один, одного́	одну	одне, одно	одні, одних
Ор.	одним	одною, однією	одним	одними
М.	(на) одно́му, одні́м	(на) одній	(на) одно́му, одні́м	(на) одних

Числівники *два, три, чотири*

	Чоловічий і середній рід	Жіночий рід		
Н.	два	дві	три	чотири
Р.	двох	двох	трьох	чотирьох
Д.	двом	двом	трьом	чотирьом
Зн.	два, двох	дві, двох	три, трьох	чотири, чотирьох
Ор.	двома	двома	трьома	чотирма
М.	(на) двох	(на) двох	(на) трьох	(на) чотирьох

Б. Розкажіть про закінчення поданих іменників у родовому та орудному відмінках.

В. Зробіть висновок, у яких відмінках подані числівники мають паралельні форми.

Зверніть увагу!

У формі **орудного** відмінка числівник *чотири* має закінчення *-ма*. М'який знак не пишемо – *чотирма*.

чотирьох
чотирьом
чотирма

644 Провідмінійте письмово одне зі словосполучень.

Один будинок, одна галявина, три дороги, чотири ялинки.

645 Спишіть прислів'я і приказки, ставлячи подані в дужках числівники в потрібній відмінковій формі. Визначте відмінок кожного числівника.

1. З (одна) квітки весна ще не починається. 2. За (один) вченого (два) невчених дають. 3. З (один) волом хліба не доробишся. 4. З (одна) ягоди немає вигоди. 5. За (два) зайцями поженешся – жодного не піймаєш. 6. (Два) правди не буває. 7. (Одна) рукою в долоні не заплещеш.

5–20, 30

Числівники від *п'яти до двадцяти, тридцять, кільканадцять* в усіх відмінках, крім називного, мають паралельні форми. **НАПРИКЛАД:**

Н.	п'ять	сім
Р.	п'яти, п'ятьох	семи, сімох
Д.	п'яти, п'ятьом	семи, сімом
Зн.	п'ять, п'ятьох	сім, сімох
Ор.	п'ятьма, п'ятьома	сьомá, сімома
М.	на / у п'яти, п'ятьох	на / у семи, сімох

Зверніть увагу на орудний відмінок!
СКІЛЬКОМА?

У **знахідному** відмінку числівники від *двох до двадцяти, тридцять, п'ятдесят, шістдесят, сімдесят, вісімдесят* мають форму **називного** відмінка (якщо іменник, з яким сполучаємо числівник, означає **неістоту**) або форму **родового** відмінка (якщо цей іменник означає **істоту**). **ПОРІВНЯЙМО:** подарував *три троянди*; бачив *трьох тигрів*.

Зверніть увагу!

У числівниках *шість, сім* і *вісім* під час відмінювання відбувається чергування голосних (*шести, семи, восьми*).

Числівники *сорок, дев'яносто, сто* в усіх відмінках, крім називного й знахідного, мають закінчення **-а**. **НАПРИКЛАД:** *близько сорока днів, у ста будинках.*

646 I. Провідмініайте подані числівники спочатку усно, а потім – письмово. Наведіть у непрямих відмінках паралельні форми (якщо є).

Шість, двадцять, сорок.

II. Перевірте, чи правильно ви написали числівники в орудному відмінку. Виділіть закінчення в цьому відмінку.

Н.	сорок
Р.	сорока
Д.	сорока
Зн.	сорок
Ор.	сорока
М.	на/у сорока

647 ЧОМУ ТАК? Поясніть, чому лише в першому реченні виділене словосполучення можна вважати граматично правильним?

1. Учителька похвалила **трьох дітей**.
2. Учителька похвалила **три дитини**.

Десятки, сотні

У числівниках на позначення **десятків** (*п'ятдесят, шістдесят, сімдесят, вісімдесят, кількадесят*) відмінюємо лише **другу частину**.

У числівниках на позначення **сотень** (від *двохсот* до *дев'ятисот, кількасот*) відмінюємо **обидві частини**. **ПОРІВНЯЙМО:**

	Десятки	Сотні	
Н.	шістдесят	шістсот	двісті
Р.	шістдесяти, шістдесятьох	шестисот	двохсот
Д.	шістдесяти, шістдесятьом	шестистам	двомстам
Зн.	шістдесят, шістдесятьох	шістсот	двісті
Ор.	шістдесятьма, шістдесятьома	шістьмастами, шістьомастами	двомастами
М.	на/у шістдесяти, шістдесятьох	на/у шестистах	на/у двохстах

Числівники *тисяча, мільйон, мільярд* відмінюємо як іменники. **НАПРИКЛАД:** *тисячею, мільйоном, мільярдом* і т. д.

Складені числівники

У складених кількісних числівниках **кожне слово** відмінюємо **окремо**.

648 Розгляньте таблицю. Порівняйте форми орудного відмінка числівників *дев'яносто, шістдесять, шістсот, чотириста*. Обґрунтуйте правильний варіант.

	Орудний відмінок	
	Правильно	НЕправильно
90	дев'яноста	дев'яностами
60	шістдесятьма/шістдесятьома	шестидесятьма
600	шістьмастами/шістьомастами	шестистасти
400	чотирмастами	чотирьомастами

649 I. Спишіть речення, замінюючи цифри словами. Підкресліть орфограму «М'який знак у числівниках».

Сума чисел 500 і 50 дорівнює 550.

II. Провідмініайте числівник *п'ятсот п'ятдесят*.

650 I. Запишіть числівники у формі родового й орудного відмінків. Наведіть паралельні форми виділеного числівника.

П'ятнадцять, сімсот тридцять шість, тисяча п'ятсот сорок сім, три тисячі шістдесят, кількасот.

II. Складіть і запишіть речення з одним із числівників у формі орудного відмінка.

651 **ПОПРАЦЬОЙТЕ В ПАРАХ.** Розподіліть між собою групи сполучень слів. Спишіть, замінюючи цифри словами. Перевірте одне в одного правильність виконання.

1. Після 40 років, замість 6 учнів, на 10 будинках, із 60 туристами, нагодував 3 поросят.

2. Після 90 днів, замість 5 учениць, на 20 автобусах, із 50 виборцями, напоїв 4 лоша́т.

652 Спишіть речення, замінюючи цифри словами.

1. Дитинчата китів набирають щодня більше 80 кілограмів. 2. Близько 70 відсотків живих істот на Землі – це бактерії. 3. Новонароджена газель може розігнатися до 95 кілометрів за годину. 4. Імператорські пінгвіни можуть пірнати на глибину до 500 метрів. 5. Колібрі махають крилами від 60 до 80 разів за секунду.

653 Провідмініяйте одне з поданих сполучень слів спочатку усно, а потім – письмово.

1. Сімсот сімдесят сім гривень.
2. Вісімсот вісімдесят вісім кілограмів.

654 СИТУАЦІЯ. Уявіть, що вам потрібно в месенджері повідомити мамі (татові, сестрі, брату), скільки часу ви були в магазині, що там купили, скільки грошей витратили, скільки залишилося, о котрій годині повернетесь. Напишіть відповідне коротке повідомлення. Числа записуйте словами.

двісті гривень
о шостій годині
через двадцять хвилин
два кілограми
пів буханки

655 I. Знайдіть у кожній парі складених числівників неправильну відмінкову форму. Поясніть свою відповідь.

вісімсот восьми
п'ятьмастами шестидесятьма
сто двадцятьма дев'ятьма
чотирістам шести
чотирьмастами
тридцяти сіми
двомастами сорока трьома
дев'ятстами п'ятидесятьма
шістсот трьох

восьмисот восьми
п'ятьмастами шістдесятьма
ста двадцятьма дев'ятьма
чотирьомстам шести
чотирмастами
тридцяти семи
двомастами сорока трьома
дев'ятьмастами п'ятдесятьма
шестисот трьох

II. Складіть і запишіть речення з одним із поданих числівників.

656 Прочитайте вголос математичні вирази. Запишіть їх, замінюючи цифри й знаки словами.

ЗРАЗОК. *До трьохсот сімдесяти шести додати десять.*

1. $86 + 8$	4. $642 - 14$
2. $375 - 18$	5. $785 + 48$
3. $4532 + 777$	6. $64 - 11$

657 I. Спишіть, замінюючи цифри словами. Прочитайте текст уголос, правильно вимовляючи числівники.

ПЕРШІ АВТОМОБІЛЬНІ ПЕРЕГОНИ

Перші перегони на автомобілях відбулись у Франції в 1894 році. Учасники мали проїхати 126 км від Парижа до Руана, а потім повернутися назад. Дійти до фінішу вдалося лише 21 автомобілю зі 100.

Під час перегонів разом з учасниками їхав американський репортер... на велосипеді! Не дивуйтеся, адже швидкість перших авто була лише близько 18 км/год (З довідника).

II. Прочитайте поданий нижче текст. Знайдіть у ньому неправдиву інформацію. Обґрунтуйте свою відповідь. Поясніть, чим може бути небезпечна фейкова інформація.

Усі учасники перших автомобільних перегонів у Франції намагалися дійти до фінішу. Але лише двадцять одне авто зуміло подолати відстань у 252 км. Переможцю це вдалося зробити майже за десять годин.

Увага!
Фейк!

658 I. Спишіть, замінюючи цифри словами.

1. Протягом доби немовля кита випиває до 400 літрів материнського молока. 2. Жайворонка не видно, коли він злітає на висоту до 300 метрів, а його пісню чути навіть з висоти 600 метрів. 3. Довжина китів сягає 33 метрів, а вага – 120 тонн. 4. У звичайного садового слимака 14 175 зубів. 5. Жук-носоріг важить усього 14 грамів, а може тягти вантаж до 1580 грамів.

II. Виконайте письмово синтаксичний розбір першого речення.

III. Сформулюйте за змістом прочитаного два запитання, у відповідях на які потрібно було б використати числівники. Відповіді на запитання запишіть. Числа записуйте словами.

62. ВІДМІНЮВАННЯ ДРОБОВИХ І ЗБІРНИХ ЧИСЛІВНИКІВ

Про те, як відмінюємо чисельник і знаменник дробового числівника та про секрети відмінювання збірних числівників

ПРИГАДАЙМО. Що означають математичні терміни *чисельник і знаменник*?

659 А. Розгляньте зразки відмінювання дробових числівників.

Н.	дві п'ятих	шість десятих
Р.	двох п'ятих	шести десятих
Д.	двом п'ятим	шести десятим
Зн.	дві п'ятих	шість десятих
Ор.	двома п'ятими	шістьма десятими
М.	на / у двох п'ятих	на / у шести десятих

- Б.** Визначте, яку частину (чисельник чи знаменник) в поданих числівниках відмінюємо як відповідний кількісний числівник, а яку – як порядковий.
В. Зробіть висновок про особливості відмінювання дробових числівників.

Дробові числівники

У **дробових** числівниках першу частину відмінюємо, як відповідний **кількісний** числівник, а другу – як **порядковий**. Зразок такого відмінювання наведено у вправі 659.

Дробові числівники **півтора́, півтори́, півтора́ста** (півтора відра, півтори тисячі) не відмінюємо.

Зверніть увагу!

Дробові величини можемо позначати словами **половина** (1/2), **третина** (1/3), **чверть** (1/4).

660 I. Прочитайте речення. Знайдіть числівники, визначте їхній розряд та відмінок.

1. За **одну десяту** секунди космічний корабель пролітає один кілометр.

2. Молоко коров'яче містить три цілих й одну десяту відсотка білків.

3. Найбільші звірі Арктики – моржі. Вони важать дві з половиною тонни.

II. Провідмінійте виділений числівник спочатку усно, а потім – письмово.

661 Спишіть словосполучення, записуючи цифри словами.

До $\frac{4}{3}$ грама, понад $\frac{1}{4}$ мільйона, від $\frac{2}{4}$ відсотка, через $\frac{1}{2}$ години, на $\frac{1}{6}$ планети.

662 Прочитайте вголос математичні вирази. Запишіть, замінюючи цифри й знаки словами.

ЗРАЗОК. До однієї цілої і двох шостих додати сім восьмих.

1. $\frac{3}{8} + \frac{1}{2}$. 2. $\frac{7}{2} - \frac{1}{6}$. 3. $70,6 - 14$. 4. $4\frac{3}{4} + \frac{3}{5}$.

663 Провідмінійте письмово числівник *шість цілих і чотири десятих*.

Збірні числівники

Збірні числівники в непрямих відмінках мають такі самі відмінкові форми, як і відповідні кількісні числівники.

Збірні числівники *обидва, обидві* відмінюємо за поданим нижче зразком.

Н.	четверо	обидва, обидві
Р.	чотирьох	обох
Д.	чотирьом	обом
Зн.	четверо, чотирьох	обидва, обидві
Ор.	чотирма	обома
М.	на/чотирьох	на/у обох

664 Спишіть словосполучення, уставляючи на місці пропусків подані у рамці збірні числівники у відповідній формі. Кожен числівник ви можете використати лише один раз.

допомогли ... бабусям
зустріли ... мандрівників
прийшли з ... побратимами
записали ... відвідувачів
нагородили ... винахідників
жалюзі на ... вікнах

обидві
трьох
четверо
десятеро
тринадцятеро
двоє

665 I. Прочитайте словосполучення. У яких із них кількісні числівники можна замінити на відповідні збірні?

Шість цукерок, три блокноти, два однокласники, сто глядачів, дев'ять спортсменів, двадцять років, чотири лимони, шість яблук, вісім яблунь.

II. Провідмініайте за відмінками й запишіть словосполучення із збірними числівниками.

666 Складіть і запишіть чотири речення на запропоновані теми. Використайте в кожному реченні дробовий числівник.

1. Рецепт улюбленої страви. 2. Сільськогосподарські роботи. 3. Екологія та охорона довкілля. 4. Рослинний і тваринний світ.

667 I. Прочитайте текст уголос, а потім спишіть його, замінюючи цифри словами. Над кожным числівником скорочено надпишіть відмінок.

КНИЖКИ-РЕКОРДСМЕНИ

Найбільшою книжкою у світі є «Суперкнига». Її розміри 2,74 на 3,07 метра, а вага – 252,6 кілограма. Вона має 300 сторінок і була опублікована в Денвері, США, в 1976 році.

Найменша книжка опублікована в 1985 році в Шотландії в кількості 85 примірників. Це дитяча казка «Старий король Коул». Вона була надрукована на папері розміром

близько 1 міліметра квадратного. Її сторінки потрібно перегортати обережно за допомогою голки (*З довідника*).

II. Хто швидше визначить, скільки власних назв ужито в тексті?

668 ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. Які книжки ви любите читати? А які кінофільми дивитися?

*В. Рекуненко.
На дозвіллі*

Культура мовлення

Як правильно читати дробові числівники

$1/2$ – одна друга

$2/3$ – дві третіх

$2/7$ – дві сьомих

$3/4$ – три четв'єртих

$3/5$ – три п'ятих

$4/3$ – чотири третіх

$5/2$ – п'ять других

$9/10$ – дев'ять десятих

63. ВІДМІНЮВАННЯ ТА НАПИСАННЯ ПОРЯДКОВИХ ЧИСЛІВНИКІВ

Про відмінкові форми порядкових числівників, а також про позначення дат і годин

ПРИГАДАЙМО. Чи змінюємо прикметники за родами й числами?

669 А. Розгляньте зразок відмінювання словосполучення з порядковим числівником.

Н.	двадцять третій день
Р.	двадцять третього дня
Д.	двадцять третьому дню
Зн.	двадцять третій день
Ор.	двадцять третім днем
М.	(на) двадцять третьому дні

Б. Чи обидва слова в складі порядкового числівника під час відмінювання змінили свою форму?

В. Зробіть висновок про особливості відмінювання порядкових числівників.

Порядкові числівники

Порядкові числівники змінюємо за родами, числами й відмінками, як прикметники.

У роді, числі й відмінку ці числівники узгоджуємо з іменником, від якого вони залежать. **НАПРИКЛАД:** шостий клас, шостого класу, шості класи.

Відмінювання

Порядкові числівники відмінюємо, як прикметники твердої групи, крім числівника *третій* (*третья, третє*), який відмінюємо, як прикметник м'якої групи.

У складених порядкових числівниках відмінюємо тільки останнє слово. **НАПРИКЛАД:**

Н.	третій	триста п'ятдесят сьомий
Р.	третього	триста п'ятдесят сьомого
Д.	третьому	триста п'ятдесят сьомому
Зн.	третій, третього	Н. в. або Р. в.
Ор.	третім	триста п'ятдесят сьомим
М.	(на) третьому, третім	(на) триста п'ятдесят сьомому (сьомім)

Зверніть увагу!

У реченні порядкові числівники є **означеннями**. **НАПРИКЛАД:** Жили в двадцять першій квартирі.

670 ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ. Розподіліть між собою групи словосполучень. Провідмініайте їх письмово. Обміняйтеся зошитами й перевірте одне в одного правильність виконання.

Група 1. Десята буква; двадцять перше століття.

Група 2. Дванадцята сторінка; тридцять шостий день.

671 I. Спишіть, замінюючи подані в дужках цифри відповідними порядковими числівниками.

(99) стаття Конституції; зупинка на (756) кілометрі; народивсь у (1995) році; на (45) хвилині матчу; після (19) години; записано на (87) сторінці; місце в (14) вагоні.

II. Складіть і запишіть діалог-розпитування (4–5 реплік), використавши одне з поданих словосполучень.

672 Хто за одну хвилину пригадає три прислів'я (приказки) з порядковими числівниками? А хто ще більше?

Правопис

Порядкові числівники із *-сотий, -тисячний, -мільйонний, -мільярдний* пишемо **разом**. **НАПРИКЛАД:** *трьохсотий, п'ятитисячний, шестимільйонний*.

Зверніть увагу!

Потрібно розрізнати порядкові числівники й складні прикметники. **ПОРІВНЯЙМО:**

Числівники	Прикметники
<i>чотирьохтисячний двадцятимільйонний</i>	<i>чотириденний двадцятирічний</i>

673 I. Знайдіть у кожному рядку «зайве» слово. Обґрунтуйте свій вибір.

1. Стомільйонний, двохтисячний, чотирикутний.
2. Стовідсотковий, п'ятитисячний, шестисотий.
3. П'ятнадцятий, десятиповерховий, шістдесятий.
4. П'ятитисячний, семимільйонний, восьмирічний.

II. Виконайте словотвірний розбір слів одного з рядків (на вибір).

674 I. Утворіть від кожної групи слів порядковий числівник і запишіть.

ЗРАЗОК. *Два, сто – двохсотий.*

Сто, мільйон; шість, сто; п'ять, мільйон; чотири, мільярд; шість, тисяча; сім, мільйон; п'ятдесят, два, мільйон; вісімнадцять, тисяча; сто, двадцять, тисяча.

II. Складіть і запишіть речення з одним утвореним числівником (на вибір).

675 Напишіть відповіді на запитання, використавши порядкові числівники. За потреби скористайтеся довідкою. Цифри запишіть словами.

1. Коли відзначають День Незалежності України?
2. Коли народився Тарас Шевченко?
3. Коли відзначають День української писемності та мови?
4. У якому році представниця від України вперше стала переможницею пісенного конкурсу «Євробачення»?

ДОВІДКА. 9 березня 1814 року; 24 серпня; 9 листопада; у 2004 році.

Числівники на позначення дат і часу

У датах **назви місяців** уживаємо тільки в **родовому** відмінку однини. **НАПРИКЛАД:** *перше січня, до першого січня, першому січня, з першим січня.*

676 ЧОМУ ТАК? Поясніть, чому з двох запропонованих речень лише перше можна вважати таким, у якому немає помилок.

1. Вітаю з 1 квітня!
2. Вітаю з 1 квітням!

677 I. Спишіть речення, розкриваючи дужки й записуючи назву місяця у відповідному відмінку.

1. Зустрінемося 26 (вересень). 2. Фестиваль пройде з 16 по 20 (лютий). 3. Інтерв'ю записано 17 (квітень). 4. Вибори пройдуть 24 (березень). 5. Наказ підписано після 4 (листопад). 6. Прем'єру призначено на 16 (лютий). 7. Набір учнів завершено 31 (серпень).

II. Запишіть словами число й місяць свого народження. Провідмінійте це сполучення за відмінками.

678 Доповніть речення числівниками на позначення часу й запишіть. За потреби використайте іменники *година, хвилинка, вечір, ранок, день, ніч.*

ЗРАЗОК. *Магазин зачиняють о двадцятій годині.*

1. Початок футбольного матчу о 2. Електричка прибуває о 3. Години роботи аптеки: з ... до 4. Я лягаю спати після 5. Брат приїжджає о 6. Комендантська година триває з ... до 7. Усі мають повернутися до

679 СИТУАЦІЯ. Уявіть, що до вас звернулися із запитанням «Котра година?». Використавши зображення годинників, дайте усні відповіді на це запитання.

Запам'ятайте!
КОТРА
ГОДИНА?

ЗРАЗОК. *Пів на другу годину дня; тринадцята година тридцять хвилин; за тридцять хвилин друга.*

680 Складіть і запишіть речення, які були б відповідями на запропоновані запитання.

1. О котрій годині ви лягаєте спати?
2. Скільки хвилин ви витрачаєте на ранкову гімнастику та водні процедури?
3. О котрій годині ви снідаєте?
4. О котрій годині ви виходите з дому до закладу освіти?
5. О котрій годині закінчується останній урок у середу?

681 1. Прочитайте речення і знайдіть у них помилки у вживанні числівників. Запишіть речення правильно. Обґрунтуйте свою думку.

1. Змагання розпочнуть рівно в сім годин вечора.
2. Я прокидаюся після семи годин ранку.
3. Електричка прибуває в тринадцять п'ятдесят.
4. Години роботи магазину: з семи до двадцяти двох.
5. Автобус від'їжджає в шість годин двадцять хвилин.

682 Напишіть повідомлення (5–7 речень), яке можна розмістити в соціальній мережі, про подію, що відбулася чи відбудеться. Використайте числівники на позначення дати й часу. За потреби скористайтеся рубрикою «Культура мовлення».

Культура мовлення

Правильно	Неправильно
сьома година о шостій годині дев'ята тридцять пів на сьому за чверть дев'ята	сім годин у шість годин дев'ять тридцять пів сьомої за чверть дев'ять

Розбір числівника як частини мови

Послідовність розбору

1. Частина мови.
2. Початкова форма (називний відмінок).
3. Група за значенням (кількісний, порядковий).
4. Розряд за значенням (для кількісних: ціле число, дробовий, збірний).
5. Група за будовою (простий, складний, складений).
6. Відмінок.
7. Рід, число (якщо є).
8. Синтаксична роль.

Зразок усного розбору

Три дні минуло, а лелеки не з'являлися (Ю. Збанацький).

Три – числівник, початкова форма – *три*, кількісний, ціле число, простий, ужито в називному відмінку, у реченні є підметом (разом з іменником).

Зразок письмового розбору

Три – числ., п. ф. *три*, кільк., ціл., прост., Н. в., підмет.

- 683** I. Випишіть із шкільних підручників або з енциклопедичних видань чотири речення, у яких є числівники. Цифри запишіть словами.
II. Виконайте письмово розбір числівників, використаних у реченнях, як частини мови.

Для вас, допитливі

У назвах населених пунктів України знайшли свій відбиток і числівники. Наприклад: Триліси (Київщина), Шостка (Сумщина).

Як саме утворилися ці та інші числові назви поселень, можна дізнатись із книжки **Алли Коваль «Знайомі незнайомці: Походження назв поселень України»**. Про те, що вам найбільше сподобалося, розкажіть одноліткам, рідним, знайомим.

64. УЗГОДЖЕННЯ КІЛЬКІСНИХ ЧИСЛІВНИКІВ З ІМЕННИКАМИ

Про те, як числівник впливає на закінчення іменника, а також про культуру мовлення

- 684** А. У якому відмінку й числі вжито іменники в словосполученнях із числівником *два*?

два телефони

два човни

Б. Поміркуйте, яку помилку можна допустити, поєднуючи іменник із числівником *два*.

В. Зробіть висновок про особливості узгодження числівника *два* з іменником.

Цілі числа

Із числівниками *два, три, чотири, обидва* в називному відмінку іменники вживаємо в **називному** відмінку **множини**. **НАПРИКЛАД:** *два блокноти, три кити, чотири сини*.

Із числівниками *п'ять і більше* в називному відмінку іменники вживаємо в **родовому** відмінку **множини**. **НАПРИКЛАД:** *п'ять блокнотів, шість метрів, десять відер*.

Правильно	НЕправильно	
<i>чотири апельсини</i>	<i>чотири апельсина</i>	2 → Н.в.
<i>три місяці</i>	<i>три місяця</i>	3 → МН.
<i>два кілограми</i>	<i>два кілограма</i>	4 →

АЛЕ: 1) іменники із суфіксом *-ин-*, який зникає у множині (*киянин – кияни*), узгоджуємо із числівниками *два, три, чотири, обидва* в родовому відмінку однини (*два киянина, три харків'янина, чотири громадянина*); 2) *два чоловіка* (людина, особа), *два друга*.

У **непрямих** відмінках іменник уживаємо в тому самому відмінку, що й числівник. **НАПРИКЛАД:** *семи учнів, сімом учням, сімома учнями*.

Із числівниками *тисяча, мільйон, мільярд* іменники незмінно вживаємо в **родовому** відмінку.

Н.	два метри	мільйон зірок
Р.	двох метрів	мільйона зірок
Д.	двом метрам	мільйону зірок
Зн.	два метри	мільйон зірок
Ор.	двома метрами	мільйоном зірок
М.	на/у двох метрах	(на) мільйоні зірок

685 Запишіть послідовно, розкриваючи дужки, словосполучення у дві колонки: 1) у яких іменники вживаємо в називному відмінку; 2) у яких іменники вживаємо в родовому відмінку.

Одна (слива), вісім (озеро), п'ять (картина), два (кілометр), шість (автобус), три (ананас), вісім (ожина), п'ять (удав), два (килим), шість (пиріг), десять (острів), два (светр), п'ятнадцять (квітень), вісім (лящ), сім (стебло), три (колесо), два (смайлик), дев'ять (колір), чотири (будинок).

КЛЮЧ. У кожному іменнику підкресліть другу букву. Якщо ви правильно виконали завдання, то з підкреслених букв прочитаєте крилатий вислів. Поясніть його значення.

Дробові числівники

Із дробовими числівниками (крім *півтора*, *півтори*) іменники незмінно вживаємо в родовому відмінку **однини**. **НАПРИКЛАД:** *одна друга лимона, дві третіх кілограма*.

Із числівниками *півтора*, *півтори* іменник уживаємо за поданим нижче зразком.

Н.	дві п'ятих метра	півтора метра
Р.	двох п'ятих метра	півтора метра
Д.	двом п'ятим метра	півтора метрам
Зн.	дві п'ятих метра	півтора метра
Ор.	двома п'ятими метра	півтора метрами
М.	на / у двох п'ятих метра	на / у півтора метрах

Якщо до складу числівника входять слова з *половиною*, *із чвертю*, то іменник узгоджуємо із назвою цілого числа. **НАПРИКЛАД:** *два з половиною лимони, шість із половиною лимонів, два із чвертю кілограми*.

Іменники із складеними числівниками уживаємо в тому відмінку, якого вимагає останнє слово. **НАПРИКЛАД:** *двадцять три дні, двадцять п'ять днів*.

два / три / чотири
+
називний відмінок
множини

дробовий числівник
+
родовий відмінок
однини

половина / із чвертю
↙ ↘
узгоджуємо з формою
цілого числа

686 ЧОМУ ТАК? Поміркуйте, чому в кожному з поданих речень іменник *день* ужито в різних формах.

1. Подорожували два дні.
2. Подорожували п'ять днів.
3. Подорожували півтора дня.

687 I. Спишіть словосполучення, ставлячи іменник у потрібній формі. Обґрунтуйте вибір форми.

Два (комп'ютер), три (місяць), дві п'ятих (метр), обидва (кролик), два (учень), три (мегабайт), два з половиною (кілограм), чотири (львів'янин), півтора (зошит), двадцять чотири (альпініст), чотири (бургер), сорок з половиною (відсоток), три (сантиметр), півтора (місяць), два (коктейль), чотири (олівець), три (кілометр), тисяча (глядач).

II. Складіть і запишіть речення з одним словосполученням.

688 I. Прочитайте словосполучення. Визначте розряд числівників і відмінок, у якому вжито іменники.

Три шостих кілометра, два з половиною місяці, півтори хвилини, дві третіх сантиметра.

II. Провідмініяйте усно два з поданих словосполучень. Відмінювання одного з них запишіть (на вибір).

689 I. Спишіть, ставлячи подані в дужках іменники у відповідній формі й записуючи цифри словами.

1. Територія України простяглась із заходу на схід на 1316 (кілометр), з півночі на південь – на 893 (кілометр).
2. Колібри махають крилами від 60 до 80 (раз) за секунду.
3. Одне дерево бук «виробляє» за годину 1,7 (кілограм) кисню. 4. Тропічний ліс укриває лише 7,3 (відсоток) території земної кулі.

II. Виконайте письмово синтаксичний розбір останнього речення.

690 СИТУАЦІЯ. Уявіть, що вам потрібно зробити замовлення для доставки їжі. Укладіть відповідний список із чотирьох-п'ятьох найменувань, скориставшись поданим орієнтовним переліком і записуючи іменники у відповідній формі.

Орієнтовний перелік замовлення

- ✓ два овочевих (салат)
- ✓ три (гамбургер)
- ✓ чотири (пиріжок) з м'ясом
- ✓ чотири (голубець)
- ✓ чотириста (грам) морозива
- ✓ три (млинець) із сиром
- ✓ два заварних (тістечко)
- ✓ два (рогалик) з абрикосами
- ✓ півтори (порція) хінкалі
- ✓ два (капучино)

691 Виконайте тестові завдання.

- Правильно узгоджено числівник з іменником у рядку
А три апельсини
Б чотири лимона
В два яблуки
Г три горішка
- Неправильно узгоджено числівник з іменником у рядку
А півтора місяця
Б два з половиною дні
В одна друга метра
Г чотири кілометра
- Неправильно поєднано числівник з іменником у реченні
А Максимальна довжина тіла уссурійського тигра – три метри.
Б Щупальця гігантської арктичної медузи можуть сягати тридцяти трьох метрів.
В Довжина найбільшого алігатора становить чотири метра тридцять п'ять сантиметрів.
Г Індійська кобра може плюнути отрутою в око жертви з відстані два з половиною метри.

692 СИТУАЦІЯ. Виконайте завдання одного з варіантів.

Варіант А. Уявіть, що ви прийшли в магазин, щоб купити шкільне приладдя. Складіть і запишіть діалог із продавцем відповідно до поданого списку канцтоварів та використовуючи числівники на позначення цін.

Список канцтоварів

3 (олівець)	4 (альбом)
22 (зошит)	2 (маркер)
10 (обкладинка)	2 (циркуль)
24 (блокнот)	23 (файл)
5 (ручка)	

Варіант Б. Уявіть, що ваша родина має купити продукти харчування на тиждень. Складіть відповідний список із зазначенням кількості, ваги та ціни, дотримуючись правил узгодження числівників з іменниками.

693 Спишіть, вставляючи на місці пропусків числівники. Обґрунтуйте свій вибір.

- Спекли ... пироги; з'їли ... пирога; пригостили ... пирогами.
- Купив ... альбоми; замалював ... альбому; продали ... альбомів.

3. Проїхали ... кілометри; заасфальтувати ... кілометрів.
 4. Насипав ... кілограми; зважив ... кілограма; приніс ... кілограмів.

694 I. Спишіть, замінюючи цифри словами й ставлячи іменники у відповідній формі. Обґрунтуйте свій вибір.

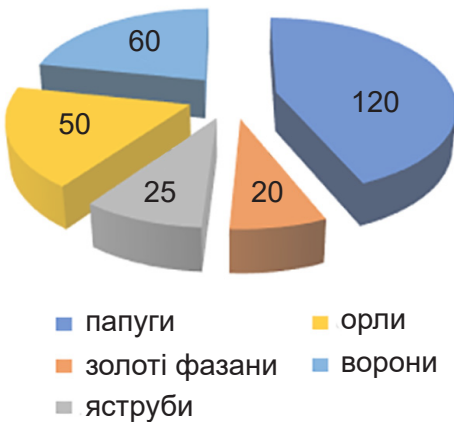
62 (метр), 1/7 (гектар), 2/3 (грам), 3 (самокат), 4 (ліжка), 0,12 (відсоток), 4,63 (сантиметр), 2 (нетбук), 3 (пенал), 4 (трамвай), 6,2 (кілограм), 4 (будинок), 3 (номер), обидва (селянин), 4 з половиною (кілометр), 23 (офіцер).

II. Складіть і запишіть речення з двома словосполученнями (на вибір).

65. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО З ТЕМИ «ЧИСЛІВНИК»

695 I. Прочитайте текст. Доповніть останнє речення тексту інформацією, поданою на діаграмі. Запишіть текст із доповненням, замінюючи цифри словами. Графічні скорочення пишіть повністю.

ПТАХИ

Тривалість життя птахів у неволі

За розміром і забарвленням птахи надзвичайно різноманітні. Серед них є карлики, наприклад колібрі (важить від 1,6 до 20 г). До велетнів можна віднести нанду (важить до 30 кг), лебедя (до 14 кг).

Тривалість життя вивчено краще в тих птахів, які живуть поруч із людиною. У неволі чорні стрижі жили до 7 років, золоті фазани – до 20 (*3 довідника*).

II. Виконайте завдання до тексту.

1. Визначте тему та мікротеми тексту. Поміркуйте, чи допомогли числівники надати прочитаному переконливості, точності.
2. Визначте усно розряд кожного числівника за значенням та групу за будовою.
3. Підкресліть й обґрунтуйте орфограми в числівниках.
4. Розберіть один числівник із тексту як частину мови (на вибір).
5. Сформулюйте за текстом прочитаного два запитання, у відповідях на які потрібно використати числівники. Запропонуйте однокласнику / однокласниці відповісти на ці запитання.

696 Прочитайте речення. Поясніть суть допущених помилок. Запишіть речення правильно.

1. У скільки годин розпочнеться фестиваль? 2. Магазин зачиняють після сімнадцяти годин. 3. Потяг прибуває в чотирнадцять двадцять. 4. Таксі замовили на п'ять годин вечора. 5. Урок закінчується в половині дванадцятого. 6. Протяжність траси чотири з половиною кілометрів. 7. На лаві запасних було три футболіста.

697 Прочитайте вголос, а потім запишіть, замінюючи цифри словами.

1. $2/6 + 7/8$. 2. $5/7 + 3/5$. 3. $9,6 - 1,4$. 4. $6\ 3/4 + 2/7$.

698 I. Спишіть, замінюючи цифри словами.

1. Оголошення прозвучало після 22 години на 9 телеканалах. 2. Продовжили читати з 396 сторінки. 3. Зустрілись із 47 студентами. 4. Запрошення надіслали 98 мешканцям. 5. До найближчої зупинки близько 550 метрів.

II. Провідмініайте один числівник (на вибір).

699 Спишіть речення, вставляючи на місці пропуску один із поданих числівників. Кожен числівник ви можете використати лише один раз.

півтора / п'ять з половиною / три

1. Лише ... дні було сонячно.
2. Дощ припиниться через ... дня.
3. Майже ... днів на вулиці хурделиця.

700 I. Спишіть, записуючи цифри словами.

Основна географічна особливість Землі – **нерівномірний розподіл суші й моря**. З 510 мільйонів квадратних кілометрів її площі суша займає 149 мільйонів (29,2 %), а вода – 361 мільйон (70,8 %).

II. Виконайте усно розбір числівників як частини мови. Розбір двох із них (на вибір) запишіть.

III. Розберіть за будовою виділені слова. Визначте спосіб їхнього творення.

701 I. Знайдіть у підручнику з історії два речення з датами історичних подій, а в підручнику з географії – два речення з кількісними даними (площі територій, чисельність населення, особливості клімату тощо). Спишіть ці речення, замінюючи цифри словами.

II. Складіть і запишіть діалог-розпитування (5–6 реплік), використавши виписані речення.

702 Спишіть, розкриваючи дужки та ставлячи іменники у відповідній формі.

Три (археолог), чотири (фахівець), два (турист), тридцять чотири (міліметр), півтора (кілограм), одна третя (розчин), три шостих (кілограм), двадцять два (ліхтар), три з чвертю (грам), сорок чотири (бюлетень), більше тисячі (тонна), три з половиною (метр), півтора (кілометр), після двох третіх (гектар).

Проект

Об'єднайтеся в групи. Кожна група має створити мультимедійну презентацію «Школа майбутнього» з елементами опису приміщення та використанням числівників для позначення кількості поверхів, класів, технічних засобів тощо.

Готуємося до тематичного оцінювання

Виконайте тестові завдання.

- Числівниками є всі слова в рядку
А тисяча, шістдесят, дев'ятка
Б п'ятитисячний, шість, сорок
В десять, сто, п'ятиповерховий
Г подвоїти, вісім, двадцять
- Підметом є числівник у реченні
А Біля школи посадили чотири тополі.
Б Лише третього квітня було надіслано файли.
В П'ятикласники виконали дві пісні.
Г На клумбі біля заводу росли чотири троянди.
- Неправильно в орудному відмінку записано числівник у рядку
А п'ятистами
Б тринадцятьома
В шістдесятма
Г шістьмастами
- Неправильно узгоджено числівник з іменником у рядку
А чотири альбоми
Б три кілометри
В два кілограма
Г три автомобілі

5. Порядковий числівник є у вислові
- А один із сошкою, а семеро з ложкою
 - Б тримати за сімома замками
 - В працювати до сьомого поту
 - Г наговорив сім мішків гречаної вовни
6. Правильною є відмінкова форма числівника в рядку
- А Р. в. – шестидесяти трьох
 - Б Д. в. – вісімдесятьом сімом
 - В Ор. в. – п'ятдесяти шістьма
 - Г М. в. – (на) шестистах дев'яносто
7. Орфографічну помилку допущено в реченні.
- А Посадили шістнадцять молодих яблунь.
 - Б Засіяли п'ятсот п'ятьдесят гектарів поля.
 - В Зібрали шістсот кілограмів огірків.
 - Г Квитки придбали на двадцять сьоме лютого.
8. Спишіть, замінюючи цифри словами.
- Минуло більше 75 років.
 - Зустрінемося після 18 години.
 - Пишаюся 55 випускниками коледжу.

Моя сторінка

ЦІКАВО ЗНАТИ

ПРО ЧИСЛІВНИК СІМ

Числівник *сім* має особливу повагу й шану в людей. Про це свідчать народні прислів'я і приказки: *Сім раз відмір, один раз відріж; Семеро одного не ждуть; Один із сошкою, а семеро з ложкою; Сім верств до небес і все лісом; Сім п'ятниць на тиждень* та багато інших. Щоб запевнити в непохитності свого слова чи клятви, кажуть: «*Міцно, як сім*». А вислів «*на сьомому небі*» означає «безмежно щасливий».

Число *сім* відповідає кількості небесних світил, які виділяють серед інших – Сонце, Місяць, Венера, Марс, Юпітер, Меркурій і Сатурн. А ще ми маємо сім днів тижня і сім чудес світу (*З посібника*).

ЯК ЦЕ БУЛО

ТРИДЕСЯТЕ ЦАРСТВО

Сучасні числівники *одинадцять* – *дев'ятнадцять* у давньоукраїнській мові мали форми словосполучень: *одинь на десяте, три на десяте* і т. д. Поняття «двадцять» виражалося словосполученням *два десяти*, а «тридцять» – *три десяте* (або *десяти*). Але в процесі спілкування ці словосполучення поступово перетворилися на слова.

Сучасне слово *сорок* у давньоукраїнській мові мало значення «сорочка, мішок». У сорок уміщали чотири десятки соболиних шкурок – повний комплект для пошиття шуби (*З посібника*).

НА ДОЗВІЛІ

ВЕСЕЛА ВІКТОРИНА

1. Який числівник, ставши за «нами», утворює жіночу прикрасу?
2. Яким числівником треба замінити перший склад у слові *ворона*, щоб утворити інший іменник?
3. Яким числівником треба замінити другий склад у слові *тіло*, щоб утворити нове слово?
4. Яку ноту треба додати до числівника *сто*, щоб вийшов іменник на позначення населеного пункту?
5. Як у двох клітинках написати слово *сім'я*?

Розгадайте ребуси

1. **40а** **3**
 мка
2. **3 тон**
3. **ГГА**
4. **3 буна**
5. **мі 100**
- 6.

ЗАЙМЕННИК

66. ЗАЙМЕННИК ЯК ЧАСТИНА МОВИ

Про ознаки займенників та їхні розряди за значенням

ПРИГАДАЙМО. Які є особові займенники?

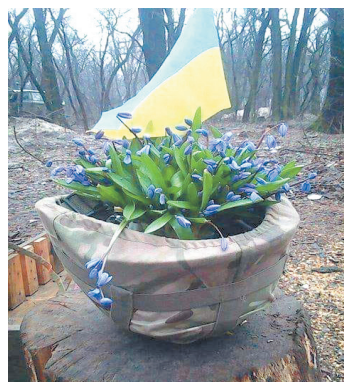

703 А. Який із поданих текстів більш досконалий? Чому?

Миліше за все – рідна земля. Особливо прекрасна земля навесні. Скрізь чути голос жайворонка. До жайворонкової пісні прислухається навіть травичка.

* * *

Миліше за все – рідна земля. Особливо прекрасна **вона** навесні. Скрізь чути голос жайворонка. До **його** пісні прислухається навіть травичка.

Б. Замість слів якої частини мови вжито виділені в другому тексті займенники?

В. Зробіть висновок, чому займенник отримав таку назву та яка його роль у мовленні.

Займенник – це самостійна частина мови, яка вказує на особу, предмет, ознаку, кількість, але не називає їх. **НАПРИКЛАД:** *він, ми, щось* (вказують на особу, предмет); *той, мій, усякий* (вказують на ознаку); *скільки, стільки* (вказують на кількість).

Займенники змінюємо за **відмінками**, а деякі, як і прикметники, – ще й за **родами** та **числами**.

У **реченні** займенник найчастіше виступає підметом, додатком або означенням. **НАПРИКЛАД:** *Я принесу тобі свою надію...* (В. Симоненко).

Займенники допомагають уникнути небажаного повтору слів і є одним із засобів зв'язку речень у тексті.

Розряди займенників

За значенням і морфологічними ознаками займенники поділено на дев'ять **розрядів**.

Розряди	Займенники
Особові	<i>я, ти, він, вона, воно, ми, ви, вони</i>
Зворотний	<i>себе</i>
Питальні	<i>хто? що? який? чий? котрій? скільки?</i>
Відносні	<i>хто, що, який, чий, котрій, скільки</i>
Неозначені	<i>щось, хто-небудь, будь-який, абіщо, деякий та ін.</i>
Заперечні	<i>ніхто, ніщо, ніякий, нічий, нікотрій, ніскільки</i>
Присвійні	<i>мій, твій, наш, ваш, свій, його, її, їхній, їх</i>
Вказівні	<i>цей, той, такий, стільки</i>
Означальні	<i>весь, усякий, кожний, жодний, інший, сам, самий</i>

Зверніть увагу!

Прийменники із займенниками пишемо окремо. **НАПРИКЛАД:** *до нас, у вас, зі мною, піді мною.*

704 І. Прочитайте текст. Визначте його тип мовлення. Як би ви відповіли на поставлене в заголовку запитання? Чи маєте ви домашні обов'язки? Які саме?

ЧИ ПОВИННІ ДІТИ ДОПОМАГАТИ БАТЬКАМ?

Деякі батьки не навантажують дітей домашніми обов'язками. Вони вважають, що робота по дому відніме в їхніх чад безтурботне дитинство.

Але діти, які допомагають батькам, стають повноправними членами родини, навчаються

бути відповідальними, краще взаємодіють із дорослими й однолітками.

Підліткам, наприклад, можна доручити прибирати в кімнаті, мити посуд, прасувати білизну, міняти постіль, купувати продукти за списком, накривати стіл, загрібати листя, планувати вихідні та святкові дні тощо.

Важливо з дитинства навчитися піклуватися про себе та свою оселю. Ці навички обов'язково знадобляться в майбутньому (З інтернету).

II. Поясніть роль виділених займенників у тексті. На що вказує кожен із них та на яке питання відповідає?

III. Спишіть два перших речення. Підкресліть використані в них займенники як члени речення. Визначте число й відмінок займенників.

705 Прочитайте твердження. Знайдіть інформацію, яка суперечить поданому у попередній вправі тексту. Поясніть свою відповідь.

Діти мають коло домашніх обов'язків. Допмагаючи батькам, підлітки стають повноправними членами родини й отримують право самостійно вирішувати, де і як проводити свій вихідний день та о котрій годині повертатися додому.

Суперечлива
інформація

706 I. Спишіть, розкриваючи дужки. Поясніть особливості поєднання і написання прийменників із займенниками.

(У) нього, (з) усіма, (наді) мною, (зі) мною, (у) когось, (перед) ним, (до) нас, (за) кожним, (на) стільки, (переді) мною, (з) нами.

переді мною
наді мною
зі мною

II. Складіть і запишіть речення з однорідними членами, використавши одне із сполучень (на вибір).

707 I. Прочитайте висловлення, розміщені на бігбордах українських міст або поширені в соціальних мережах. Поміркуйте, чи актуальними є ці висловлення. Яке із висловлень вам імпонує найбільше? Чому?

Важко передати свої почуття,
бо бракує слів? Створи нові!
Ми так отримали «мистецтво»,
«мрію» і «майбутнє».

Нас не знищити, нас береже
сила трьох форм майбутнього
часу: ми підемо, ітимемо, буде-
мо йти до перемоги попри все.

Лиш окупант не шанує мови
народу, до якого прийшов.

II. Випишіть використані займенники та визначте розряд за значенням.

708 Виконайте завдання одного з варіантів.

Варіант А. Знайдіть і сфотографуйте (запишіть) актуальні висловлення із займенниками про мову, рідну землю, захист довкілля тощо, розміщені на бігбордах вашого населеного пункту або в соціальних мережах.

Варіант Б. Доберіть 2–3 висловлення із займенниками про мову, рідну землю, захист довкілля тощо, які ви хотіли б розмістити на бігбордах у своєму місті (селі) або на вебсайті свого закладу освіти.

709 І. Складіть і запишіть словосполучення із займенниками, використовуючи подані дієслова й запитання. Намагайтеся, використати різні займенники.

ЗРАЗОК. *Сумувати (за ким?) – сумувати за тобою.*

Дякувати (к о м у?), доглядати (к о г о?), вибачати (к о м у?), поглянути (н а к о г о?), хвилюватися (п р о к о г о?), милуватися (к и м?), глузувати (з к о г о?), сміятися (н а д к и м?), наближатися (д о к о г о?), телефонувати (к о м у?).

ІІ. Оберіть два словосполучення. Складіть із кожним із них речення і запишіть.

710 І. Проведіть гру-конкурс «Я – літературний редактор». Хто зможе відновити текст вірша, доповнивши його всіма необхідними займенниками на місцях пропусків? Поясніть, як ви обирали займенники. За кожен правильно дібраний займенник – 1 бал.

ТИ І Я

Я люблю траву холодну
З ранньою росою,
Бо ... завжди лоскоче
ноги нам з
Біжимо ... рано-вранці,
посмішка широка,
А навколо ... природа –
не сягнути оком...

Ти говориш про озера,
про турботу неньки.
Я ... дивлюся в очі,
стукотить серденько.
В ... очах любов до світу,
до трави з росою,
Я люблю ... безмежно,
добре ... з тобою!

О. Обозовська

ІІ. Знайдіть вірш «Я і ти» О. Обозовської в інтернеті. Зіставте його з відновленим вами текстом. Чи всі займенники ви дібрали правильно? Прочитайте вірш уголос, дотримуючись відповідної інтонації.

711 І. Спишіть речення. Знайдіть займенники й підкресліть їх відповідно до синтаксичної ролі. Надпишіть скорочено над кожним із них його розряд.

1. Натягне дощ свої осінні струни (*Л. Костенко*). 2. І журиться вікнами наша хатина (*А. Малишко*). 3. Тополя зно-

ву заглянула до вікна, а за нею одним рогом **виткнувся** місяць (*Г. Косинка*). 4. На сонце-скрипці бабиного літа ніхто із скрипалів ще не зіграв (*Н. Петрук*). 5. По стежці щось веде мене до хати... (*О. Довгон'ят*). 6. **Гарний** був Київ у цей свіжий осінній ранок (*В. Собко*).

II. Доберіть якомога більше синонімів до виділених слів. За потреби скористайтеся словником.

67. ОСОБОВІ ТА ЗВОРОТНИЙ ЗАЙМЕННИКИ

Про займенники першої, другої та третьої особи, а також про займенник себе

ПРИГАДАЙМО. Які займенники належать до першої особи?

712 А. Прочитайте й знайдіть особові займенники.

Я хочу на озеро Світязь,
в туман таємничих лісів
(*Л. Костенко*).

Вітре буйний, вітре
буйний! **Ти** з морем
говориш... (*Т. Шевченко*).

Скільки вовка не годуй,
а **він** усе в ліс дивиться
(*Нар. творчість*).

Б. Поміркуйте, який із займенників указує на особу, яка говорить, який – на того, до кого звертаємося, а який – на того, про кого говоримо.

В. Зробіть висновок про роль особових займенників у мовленні.

Особливості особових займенників

Особові займенники вказують на того, хто говорить (*я, ми*), до кого говорять (*ти, ви*) або про кого говорять (*він, вона, воно, вони*).

Особові займенники поділено на **три особи**.

Особа	Однина	Множина
1-ша	я	ми
2-га	ти	ви
3-тя	він, вона, воно	вони

Особові займенники змінюємо за відмінками, а займенник *він* – ще й за родами.

Відмінювання особових займенників

	Перша особа		Друга особа	
Н.	я	ми	ти	ви
Р.	мене́ (до мене́)	нас	тебе́ (до тебе́)	вас
Д.	мені́	нам	тобі́	вам
Зн.	мене́ (на мене́)	нас	тебе́ (на тебе́)	вас
Ор.	мною́	нами́	тобою́	вами́
М.	на / у мені́	на / у нас	на / у тобі́	на / у вас

	Третя особа			
Н.	він	вона	воно	вони
Р.	його́ (до нього́)	її́ (до неї́)	його́ (до нього́)	їх́ (до них)
Д.	йому́	їй	йому́	їм
Зн.	його́ (на нього́)	її́ (на неї́)	його́ (на нього́)	їх́ (на них)
Ор.	ним	нею́	ним	ними́
М.	на / у ньому́ (нім)	на / у ній	на / у ньому́ (нім)	на / у них

Форми займенника третьої особи після прийменників уживаємо з приставним звуком [н]. **НАПРИКЛАД:** його́ – до нього́, її́ – на неї́, їх́ – у них. Орудний відмінок має форму з [н] і без прийменника.

Біля особового займенника **я** в орудному відмінку вживаємо прийменники *зі (зо), піді (підо), наді (надо)*. **НАПРИКЛАД:** *зо мною, наді мною.*

Зверніть увагу!

У формах родового й знахідного відмінків після прийменників наголос переходить з останнього складу на передостанній. **НАПРИКЛАД:** мене́ – до мене́.

713 I. Спишіть, ставлячи подані в дужках особові займенники в потрібному відмінку. Визначте усно особу та число кожного займенника.

ЗРАЗОК. *Заспівай для (я) – заспівай для мене.*

Намалювала для (він), земля піді (я), переказав через (вони), розповіли про (ми), зупинили погляд на (він), глянув (вона) у вічі, надіявся на (він), допоможу (вони), усміхнулася до (вони), небо наді (я), запізнився через (він), перед (він), переді (я), зустрівся зі (я).

II. Провідмініяйте один із поданих займенників (на вибір).

714 Гра «Займенник». Кожен / кожна має виписати з тексту вірша особові займенники, **зазначаючи в дужках відмінок, число й особу**. За кожне правильно виписане слово – 1 бал.

- Нащо калоші ти взуваєш?
- Я в них на вулицю піду!
- Але ж грязюки там немає...
- Нічого, я її знайду!

Г. Бойко

Зворотний займенник

Зворотним є лише один займенник **себе**, який указує на того, хто виконує дію. **НАПРИКЛАД:** *розкажу всім про себе, куплю собі телефон.*

Займенник **себе** не має форми називного відмінка, а також не має значення роду й числа. Його змінюємо лише за відмінками.

У реченні займенник **себе** завжди є **додатком**. **НАПРИКЛАД:** *Великого каменя вода з собою не забере (Нар. творчість).*

Н. ---
Р. себе́ (до себе́)
Д. собі
Зн. себе́ (на себе́)
Ор. собою
М. на / у собі

715 І. Прочитайте фразеологізми. Установіть відповідність між ними та лексичними значеннями.

Фразеологізм	Лексичне значення
тримати себе в руках записати собі на лобі знати собі ціну бити себе в груди не чути землі під собою перехитрити самого себе говорить сам за себе́ показати себе на ділі	мати гідність, самоповагу виявити свої здібності, позитивні якості стримувати свої почуття, володіти собою дуже добре, надовго запам'ятати бути у надзвичайно піднесеному стані не потребує доказів, пояснень переконувати кого-небудь у чомусь помилитися в розрахунках

II. Знайдіть у кожному фразеологізмі зворотний займенник. Усно визначте відмінок займенника.

716 І. Спишіть речення, уставляючи на місці пропусків займенник **себе** у відповідному відмінку.

1. Найменше думаю про ... (О. Підсуха). 2 Ти не милуйся сам ..., як кажуть, ніс не задирай (С. Олійник). 3. Ти дуже хитрий, такий хитрий, що аж **самого** ... **перехитрив** (І. Франко). 4. Бери ношу по ... , щоб не впасти при

ходьбі (*Нар. творчість*). 5. Ілько ступав за батьком, **не відчуваючи під ... землі** (*П. Панч*). 6. **З ...** ми пісню візьме-мо в дорогу життя (*П. Тичина*).

II. Підкресліть зворотні займенники як члени речення. Надпишіть скороче-но над кожним із них його відмінок.

717 ЧОМУ ТАК? Поясніть, чому виділене слово можна вважати займенником лише в першому та другому реченнях.

кому?

Дід налив **собі** молока.

Дитя знайшло **собі** іграшку.

Жили **собі** дід і баба.

А дитя сидить **собі** спокійно.

І ТАКЕ БУВАЄ

– Мені дідусь подарував велосипед. Він дуже турботливий, найкращий у світі! – радісно вигукує Олексій.

– Можливо, твій велосипед і найкращий, але ж він не може бути турботливим, – спантеличено відповідає Максим.

– Ти не правильно мене зрозумів. Це мій дідусь турботливий і найкращий у світі.

Поясніть, чому виникло непорозуміння між друзями. Як Олексію потрібно було висловити свою думку?

Фото з інтернету

Зверніть увагу!

Не можна, щоб займенник одночасно стосувався кількох іменників у реченні. **НАПРИКЛАД:** *Назар вийняв із рюкзака блокнот і віддав його Наталці.* У цьому реченні займенник **його** стосується як іменника *пенал*, так й іменника *рюкзак*, тому не зрозуміло, що саме дали Наталці. Правильний варіант речення: *Назар віддав Наталці блокнот, який вийняв із рюкзака.*

718 I. Прочитайте речення. Знайдіть у них помилки у вживанні займенників. Запишіть відредаговані речення.

ЗРАЗОК. *Ми з мамою їхали на машині. Вона була червона. – Ми з мамою їхали на червоній машині.*

1. Учора ми з бабусею дивилися художній фільм. Він дуже цікавий. 2. Тато купив кавун. Він дуже великий. 3. Туристи

подякували організаторам мандрівки. Вони були задоволені.
4. Садівники зірвали яблука й склали їх у ящики. Їх було багато.
5. Тренер зібрав м'ячі в дітей, а потім поклав їх у кошик.
6. Денис вийняв із пенала циркуль і передав його Богдану.

II. Доберіть і запишіть синонім до виділеного слова. За потреби скористайтеся словником синонімів.

719 Виконайте тестові завдання.

1. Особовий займенник є в словосполученні

- А** побачив свого товариша **В** щось маю розпитати
Б запросив на свій урок **Г** пролетів наді мною

2. До другої особи належать усі займенники в рядку

- А** тебе, вам, нам **В** його, тобі, вас
Б вами, тобою, ви **Г** ви, тебе, йому

3. Зворотний займенник є в реченні

- А** З ним каші не звариш.
Б Далі свого носа не бачить.
В Не кожна хмара приносить дощ.
Г Я собі по носі не дам грати.

4. Правильно вжито відмінкову форму займенника в усіх поданих висловах, ОКРІМ

- А** дякую тобі **В** вибачте йому
Б дякую Вас **Г** вибачте мені

Займенник *ви*

Займенник *ви* передає поважне, шанобливе ставлення до старшої за віком, за посадою або до малознайомої людини. За офіційних обставин навіть добре знайомі дорослі найчастіше спілкуються на «*ви*».

В офіційних листах, повідомленнях, привітаннях, запрошеннях тощо, які адресовано навіть одній особі, займенник *Ви* пишемо з великої букви. **НАПРИКЛАД:** *Оксано Сергіївно, запрошуємо Вас на зустріч із випускниками.* У цих випадках дієслова й прикметники *ви* вживаємо також у множині. **НАПРИКЛАД:** *Іване Петровичу, чи телефонували Ви вчора до нашого офісу?*

720 I. Прочитайте уривки з офіційно-ділових листів. Спишіть, розкриваючи дужки. Обґрунтуйте написання займенника *ви* з великої чи малої букви.

1. Тамаро Сергіївно, запрошуємо (В,в)ас на відкриття фестивалю. 2. Пане директоре! Повідомте, будь ласка, про прийняте (В,в)ами рішення. 3. Сергію Петровичу, чи отримали (В,в)и надіслані (В,в)ам результати обстеження? 4. Олександр Івановичу! Чи можете (В,в)и спрогнозувати результат футбольного матчу? 5. Пане Президенте! Просимо (В,в)ас розглянути наше звернення.

II. Напишіть у вайбері (телеграмі, ватсапі) текст привітання (3–4 речення) з Великоднем. Надішліть це привітання вчителю / вчительці української мови або класному керівнику (за їх згодою) для перевірки правильного написання. Використайте в тексті звертання до однієї особи та займенник *ви* у відповідній формі.

721 I. Спишіть речення, ставлячи особові займенники, що в дужках, у непрямому відмінку. Обґрунтуйте вживання розділових знаків у шостому реченні.

1. Цей ліс живий. У (він) добрі очі (*Л. Костенко*).
2. Я б (ти) пісню приніс, якщо можна (*А. Малишко*).
3. Зорі світлими очима з неба дивляться на (ми) (*В. Сосюра*).
4. (Я) дорога лише земля, з якої я расту (*Л. Костенко*).
5. Весна (я) багато говорила (*Леся Українка*). 6. Не розпитуй, матусенько, що було зо (я) (*Т. Шевченко*). 7. У (він) не розживешся і серед зими льоду (*Нар. творчість*).

II. Підкресліть особові займенники як члени речення.

III. Складіть і запишіть одне речення з особовим займенником і одне речення – із зворотним займенником.

68. ПИТАЛЬНІ Й ВІДНОСНІ ЗАЙМЕННИКИ

Про займенники, за допомогою яких будують питальні речення та зв'язують частини складного речення

ПРИГАДАЙМО. Які речення називаємо складними?

722 А. Яке з поданих речень є питальним? Який займенник допоміг сформулювати запитання?

Хто завжди правду каже?

Добре того лякати, **хто** боїться.

Б. Яке з поданих речень є складним? Який займенник допоміг поєднати його частини?

В. Зробіть висновок, для чого потрібен займенник *хто*.

Розмежування займенників

Питальні займенники використовуємо для вираження питань про особу, предмет, ознаку, кількість. Питальними є займенники: *хто, що, який, чий, скільки, котрій*.

За допомогою питальних займенників будуємо питальні речення.

Відносні займенники – це ті самі займенники, що й питальні, але які вживаємо для поєднання частин складного речення. **ПОРІВНЯЙМО:**

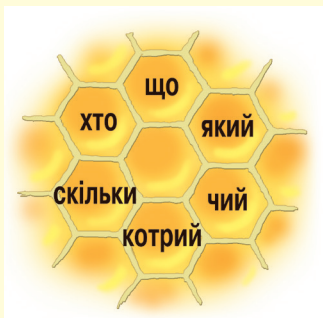
питальний займенник

відносний займенник

Хто гратиме в шахи? Я знаю, *хто* гратиме в шахи.

Займенники *який, чий, котрій* змінюємо за відмінками, родами й числами, а займенники *хто, що, скільки* – лише за відмінками.

Займенники *хто, що* в реченні виконують роль підмета або додатка, а займенники *який, чий, котрий* – означення. **НАПРИКЛАД:** 1. Хто мовчить, а всіх людей навчить? 2. У кого кам'яна сорочка? 3. Яких каменів немає в морі? У цих реченнях замість виділених займенників можна поставити відповідно слова: книжка, черепаха, сухих.

Відмінювання питальних і відносних займенників

			Однина			Множина
			Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід	
Н.	хто	що	чий	чия	чیه	чийі
Р.	кого́	чого́	чийо́го	чиейі	чийо́го	чийі́х
Д.	кому́	чому́	чийо́му (чиейі́му)	чийі́й	чийо́му (чиейі́му)	чийі́м
Зн.	кого́	що	чий, чийо́го	чийю́	чиейі́	чийі́, чийі́х
Ор.	ким	чим	чийі́м	чиейі́ю	чийі́м	чийі́ми
М.	на / у кого́му (ким)	на / у чому́ (чим)	на / у чийо́му (чиейі́́му, чийі́́м)	на / у чийі́й	на / у чийо́му, (чиейі́́му, чийі́́м)	на / у чийі́х

Зверніть увагу!

Займенники **який, чий, котрий** відмінюємо, як прикметники, а займенник **скільки** – як числівник *два*.

723 ЧОМУ ТАК? I. Поясніть, чому лише в останньому реченні займенник **хто** є питальним.

1. Той ніколи не має часу, **хто** нічого не робить (*Нар. творчість*).

2. Щасливий той, **хто** бачив мрію (*Д. Павличко*).

3. **Хто** може сонце погасить? (*В. Сосюра*).

II. Поясніть, як ви розумієте сказане в першому реченні? Спишіть це речення і підкресліть займенники відповідно до синтаксичної ролі.

724 I. Перебудуйте подані речення так, щоб питальні займенники стали відносними. Надпишіть скорочено над займенниками розряд за значенням. Обґрунтуйте розділові знаки в середині та в кінці речень.

ЗРАЗОК. *Яка найбільша річка України? – Дізнайтеся з довідника, яка найбільша річка України.*

1. Що ти хотів би на день народження? 2. Яка твоя заповітна мрія? 3. О котрій годині розпочнеться вистава? 4. Які книжки ти любиш читати? 5. Кому ти хочеш подякувати?

II. Складіть і запишіть діалог-розпитування (4–5 реплік), використавши питальний і відносний займенники.

725 I. Перебудуйте подані прості речення в складні, уникаючи невмотивованого повтору слів і використовуючи відносні займенники.

ЗРАЗОК. Хлопці підійшли до лісового озера. В озері нібито жив невідомий звір. – Хлопці підійшли до озера, у якому нібито жив невідомий звір.

1. Усією сім'єю ми пішли в супермаркет. Супермаркет було відкрито нещодавно. 2. Учні підготували цікаві повідомленнями. Повідомлення знайшли в інтернеті. 3. Найбільша сучасна тварина – синій кит. Чисельність синього кита з початку ХХ століття швидко знижується. 4. Журавлине – унікальне та водночас таємниче озеро. Навколо озера розкинулася болотиста місцевість. 5. Херсон розташовано на правому березі Дніпра. Дніпро є четвертою за довжиною річкою Європи.

II. Складіть і запишіть одне складне речення, частини якого поєднано відносним займенником, та одне просте речення з питальним займенником.

726 Виконайте завдання одного з варіантів.

Варіант А. Випишіть із текстів сучасних українських пісень 3–4 речення, у яких є питальні займенники.

Варіант Б. Пригадайте матеріал одного з параграфів вашого підручника з історії або математики. Придумайте за цим матеріалом 3–4 запитання, використавши питальні займенники, і запишіть.

Варіант В. Знайдіть у соціальних мережах і прочитайте цікаву інформацію про обласні центри України або про невеликі міста й села. Придумайте за цим матеріалом 3–4 запитання, використавши питальні займенники, і запишіть.

727 I. Відновіть прислів'я, ставлячи на місцях пропусків потрібні за змістом займенники. Використайте для кожного прислів'я слова однієї із запропонованих груп.

мій, нього

тому, хто

кожна, своє

що, що

кого, того

1. У ... бджоли, у ... й мед. 2. Брат ... , а розум у ... свій. 3. Важко ... жити, ... не хоче робити. 4. ... жаба ... болото хвалить. 5. Думай, ... робити, а роби те, ... надумав.

II. Запишіть відновлені прислів'я. Над кожним займенником надпишіть скорочено його розряд за значенням.

III. У якому з поданих прислів'їв найбільше займенників?

728 I. Провідмініяйте за відмінками два словосполучення (на вибір), а інші – запишіть у формах родового та давального відмінків.

Чий велосипед, чиє повідомлення, чия правда, чиї думки, котра година, скільки кілометрів.

II. Складіть з одним словосполученням (на вибір) два речення так, щоб у першому з них займенник був питальним, а в іншому – відносним.

69. ЗАПЕРЕЧНІ Й НЕОЗНАЧЕНІ ЗАЙМЕННИКИ

Про творення займенників та написання їх разом,
з дефісом чи окремо

ПРИГАДАЙМО. Що таке префікс і суфікс?

729 А. З'ясуйте, за допомогою яких суфіксів і префіксів утворено подані займенники.

Заперечні

ні́що, ні́хто, ні́чий

Неозначені

бу́дь-що, хтос^ь, чий-небу́дь

Б. Поміркуйте, від займенників якої групи утворено всі подані слова?

В. Зробіть висновок, як можна утворити заперечні займенники, а як – неозначені.

Творення займенників

Заперечні займенники вказують на відсутність особи, предмета, ознаки чи кількості.

Заперечні займенники утворюємо від питальних шляхом додавання префікса **ні**. **НАПРИКЛАД:** ні + що = ніщо; ні + який = ніякий; ні + скільки = ніскільки.

Неозначені займенники вказують на нечітко визначену особу, предмет, ознаку, кількість.

Неозначені займенники утворюємо від питальних за допомогою часток **абі-, де-, казна-, хтозна-, бозна-, будь-**, які в слові є **префіксами**, та часток **-сь, -небудь**, які в слові є **суфіксами**. **НАПРИКЛАД:** абі́чий, ка́зна-хто́, хтозна-який, будь-кому, якась, який-небудь.

Змінювання займенників

Заперечні та неозначені займенники **змінюємо** за відмінками, родами й числами так, як і питальні займенники, від яких їх утворено.

Відмінювання заперечних і неозначених займенників

Н.	ніхто	яка́-не́будь
Р.	ніко́го	яко́ї-небу́дь
Д.	ніко́му	які́й-небу́дь
Зн.	ніко́го	яку́-небу́дь
Ор.	нікі́м	яко́ю-небу́дь
М.	ні на ко́му	на/у які́й-небу́дь

Зверніть увагу!

Слова *який-небудь, дехто, будь-який, ніхто* тощо – займенники, а слова *як-небудь, деколи, будь-куди, нікуди* тощо – прислівники.

730 I. Прочитайте вголос текст, правильно наголошуючи виділені займенники.

Знай, що в житті є **деякі** речі, які ні з чим не можна порівняти й зіставити. Це рідний край, наша Вітчизна. Без **будь-кого́** з нас Батьківщина може обійтися, але **будь-хто́** без Батьківщини – **ніщо́** (*В. Сухомлинський*).

II. Випишіть виділені займенники. Напишіть біля кожного з них його розряд за значенням і позначте префікс або суфікс, за допомогою якого це слово утворено.

III. Як ви розумієте сказане автором? Чи поділяєте ви його точку зору?

731 I. Провідмініайте займенники *ніякий, хтозна-яка* спочатку усно, а потім – письмово, скориставшись наведеним вище зразком.

II. Складіть і запишіть речення з кожним поданим займенником у формі непрямого відмінка.

Написання займенників

Заперечні й неозначені займенник пишемо разом або з дефісом.

Питальний займенник

(хто, що, який, чий, скільки, котрій)

абі-, де-, -сь, -ані, -ні

*ка́зна-, хто́зна-, будь-,
-не́будь, бозна-*

РАЗОМ

абічий, якогось, ніякий

З ДЕФІСОМ

*хто́зна-кому́, будь-хто,
яка́-не́будь*

Зверніть увагу!

Якщо між часткою і займенником ужито прийменник, то всі три слова пишемо окремо. **НАПРИКЛАД:** *де в чому, будь у кого, аби з ким, хтозна до кого, ні до чого.*

ОРФОГРАМИ

- *Ні* в заперечних займенниках
- Дефіс у неозначених займенниках

732 I. Запишіть слова під диктовку. Написане уважно звірте з надрукованим. Підкресліть й обґрунтуйте орфограми.

Кого-небудь, будь-хто, ніхто, дещо, будь у кого, хтозна-які, абихто, ні з ким, казна-чий, скільки-небудь, будь-якої, аби з ким, ніскільки, будь-що, казна-чого, ні для чого, казна в чому.

II. Складіть і запишіть два словосполучення: 1) «дієслово + неозначений займенник»; 2) «іменник + неозначений займенник».

733 I. Запишіть слова в три колонки залежно від написання: 1) разом; 2) з дефісом; 3) окремо. Обґрунтуйте написання.

Котрий/сь, аби/що, хтозна/з/ким, яко-го/небудь, де/якої, будь/для/кого, **будь/хто**, ні/яких, ні/до/чого, який/сь, аби/чого, казна/скільки, ні/чий, хтозна/чийого, де/в/кого, де/чиїх, **будь/чий**, **хто/небудь**, ні/на/який.

казна-кому
хтозна-кому
будь-кому
кому-небудь
абікому

II. Розберіть виділені слова за будовою та складіть і запишіть із ними речення.

734 I. Утворіть від кожного з поданих питальних займенників по одному неозначеному й запишіть. Спробуйте використати різні частки. Позначте суфікси й префікси.

Який, чому, скількох, чиє, хто, ким, чийого.

II. Складіть і запишіть речення, у якому підмет був би виражений одним із утворених займенників.

735 I. Спишіть речення, знімаючи ризики. Обґрунтуйте написання.

1. Не чути на селі ні/якого гомону, ні/чийого співу (*С. Васильченко*). 2. Тільки той не помиляється, хто ні/до/чого не торкається (*Нар. творчість*). 2. О краю рідний!.. Твою

красу ні/з/чим, ні/з/чим я не зрівняю (*В. Сосюра*). 3. Ні/з/ким буде поплакати, ні поговорити (*Т. Шевченко*). 4. У нас склалася особлива дружба, яка не допускала будь/яких секретів один від одного (*Ю. Збанацький*). 5. Матч відбудеться за будь/якої погоди (*З оголошення*). 6. Хтозна/в/кого не проси, будь/кого не перепрошуй (*Нар. творчість*).

II. Запишіть виділене слово фонетичною транскрипцією. Назвіть букви, вимовте звуки.

736 Виконайте завдання одного з варіантів (на вибір).

Варіант А. Випишіть із художніх творів 4 речення з неозначеними або заперечними займенниками. Підкресліть ці займенники як члени речення.

Варіант Б. Доберіть 5–6 прислів'їв, приказок, фразеологізмів із неозначеними або заперечними займенниками й запишіть. Підкресліть займенники як члени речення.

Зверніть увагу!

Займенники ніхто, ніщо в непрямих відмінках вживаємо з різним наголосом залежно від значення. **ПОРІВНЯЙМО:**

ніко́го, нічо́го, ніко́му, нічо́му

відсутність будь-кого чи будь-чого

ні́кого, ні́чого, ні́кому, ні́чому

неможливість скористатися
будь-ким чи будь-чим

737 I. Спишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки та ставлячи на місці пропуску один із поданих займенників. Кожен займенник ви можете використати лише один раз. Обґрунтуйте свій вибір.

ніко́му

ні́чого

нічим

ні́кому

нічо́го

1. Тих сліз ... не зібрати якими відтужили журавлі (*Л. Тельнюк*). 2. Самовар кипить та ... чай пить (*Нар. творчість*). 3. Красно говорить а слухати ... (*Нар. творчість*). 4. Насмішки боїться навіть той хто вже ... не боїться (*Нар. творчість*). 5. І змовкла та пісня і зложила крила і ... не міг я втішити її (*Олександр Олесь*).

II. Прочитайте речення вголос, правильно наголошуючи займенники.

III. Складіть і запишіть по одному реченню із займенниками *нікого* й *нікого*.

738 СИТУАЦІЯ. Уявіть, що хтось з однолітків або дорослих пропонує вам зробити щось таке, що може загрожувати вашому життю, здоров'ю або суперечить вашим переконанням. Складіть і запишіть 4–5 коротких висловлень (реплік), які містили б чітку відмову від такої пропозиції. Використайте заперечні займенники.

- ✓ ніхто не змусить
- ✓ нікому не буду казати
- ✓ нікого не буду слухати
- ✓ ніхто не завадить
- ✓ ніскільки не шкодую
- ✓ ніщо не варте того
- ✓ ні на кого не буду дивитися

739 Запишіть кожне речення двічі, ставлячи на місці пропуску неозначений займенник, який пишемо разом і який пишемо з дефісом.

1. Богдан хотів про ... запитати. 2. Хай заспіває ... пісню. 3. Дідуся попросили розповісти ... історію. 4. Заходь ... до мене. 6. Купи мені

740 Виконайте тестові завдання.

1. З дефісом треба писати всі займенники в рядку

- А ні/чий, хтозна/що, скільки/небудь
- Б що/небудь, де/кому, аби/який
- В будь/який, казна/чись, хто/небудь
- Г хтозна/на/чому, будь/із/ким, будь/який

2. Орфографічну помилку допущено в реченні

- А Батьки купують дітям якісні фрукти, а не які-небудь.
- Б У магазинах можна купити дитяче взуття будь-якої моделі.
- В Не можна залишати маленьку дитину на будь-кого.
- Г Перше вересня – це не аби-який день для кожної дитини.

741 I. Спишіть, розкриваючи дужки. Поясніть написання займенників. До яких розрядів вони належать?

Намалюй що(небудь); розкажи про що(сь) цікаве; не запитуй ні(в)кого; згадай який(небудь) випадок; обіцяли чим(небудь) допомогти; не зустрів (ні)кого; написав (казна)що; допоможу (будь)кому; заспівав (аби)яку пісню; передав (хтозна)кому.

II. Позначте в займенниках суфікси й префікси.

III. Складіть і запишіть із двома поданими словосполученнями (на вибір) речення. Підкресліть займенники відповідно до їхньої синтаксичної ролі.

70. ПРИСВІЙНІ ЗАЙМЕННИКИ

Про займенники, які вказують на належність чогось особі та особливості їхнього наголошування

ПРИГАДАЙМО. Які прикметники називаємо присвійними?

742 А. Знайдіть на кожному плакаті присвійний займенник. На що він указує?

Б. Чи можна в цих займенниках визначити рід і число? А чи можемо провідміняти їх за відмінками?

В. Зробіть висновок про особливості присвійного займенника *мій*.

Особливості присвійних займенників

Присвійні займенники вказують на належність чогось певній особі.

Присвійними є займенники *мій, наш, твій, ваш, свій, його*. **НАПРИКЛАД:** 1. Для *нашого* Федота не страшна ніяка робота (Нар. творчість). 2. Будь господарем *своєму* слову (Нар. творчість).

Присвійні займенники **змінюємо** за відмінками, числами й родами так, як прикметники.

Відмінювання присвійних займенників

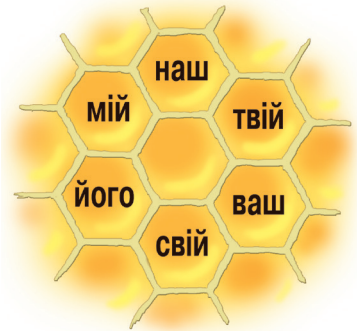
	Однина			Множина
	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід	
Н.	мій	мо́я	мо́е	мої́
Р.	мого́	моє́ї	мого́	мої́х
Д.	моє́му	мої́й	моє́му	мої́м
Зн.	мі́й, мого́	мою́	мо́е	мої́х
Ор.	мої́м	моє́ю	мої́м	мої́ми
М.	на / у моє́м (мої́м)	на / у мої́й	на / у моє́му (мої́м)	на / у мої́х

Присвійні займенники в усіх відмінках мають наголошений другий склад: *твоя́, моя́, твоєму́, свого́, твого́*.

Зверніть увагу!

Ужиті без іменника присвійні займенники переходять в іменники. **НАПРИКЛАД:** *Помагай нашим!*

743 ПОПРАЦЬОУТЕ В ПАРАХ. I. Розподіліть між собою уривки пісень. Випишіть зі свого уривку одне словосполучення з присвійним займенником і провідмініайте за відмінками. У займеннику позначте наголос. Обмінуйтеся зошитами й перевірте одне в одного правильність виконання.

Хай буде весна,
Поки ми стоїмо до кінця,
І нас не зламає війна,
Наша віра єднає серця,
Україна навіки жива.
Україна – це наша земля.

М. Барських

Жовто-блакитне серце
І плаче, і сміється.
Жовто-блакитне серце
Ніколи не здається.
В кожній новій події
Там є моя надія.

А. Пивоваров

II. Проведіть гру «Займенник». Випишіть із поданих уривків займенники. За кожен правильно вписаний займенник – 1 бал.

744 I. Спишіть речення, ставлячи подані в дужках займенники у відповідній формі.

1. Падають тепло і глухо яблука в (наш) саду (*В. Сосюра*).
2. У (мій) роду сто доріг (*І. Драч*). 3. Небо квіти пригортає до (свій) чола (*В. Китайгородський*). 4. (Моє) щастю не було меж (*В. Дніпровський*). 5. Пропливають зорі України над (моє) розчиненим вікном (*В. Сосюра*). 6. Без мови рідної, юначе, й народу (наш) нема! (*В. Сосюра*).

II. Підкресліть присвійні прикметники відповідно до їхньої синтаксичної ролі в реченні.

III. Визначте усно рід, число, відмінок присвійного займенника в перших двох реченнях.

Значення присвійних прикметників можуть набувати особові займенники *його, її, їх* у формі родового відмінка, якщо їх ужито з іменником. **ПОРІВНЯЙМО:**

присвійний займенник

особовий займенник

зошит (чий?) його
голос (чий?) її

не було (кого?) його
побачив (кого?) її

745 ЧОМУ ТАК? Поясніть, чому в поданому реченні перший виділений займенник – особовий, а другий – присвійний.

І мені **його** самого стало жаль – залишалася мені **його** печаль (*Д. Павличко*).

746 Прочитайте речення. Знайдіть у кожному з них словосполучення із займенниками *його, її, їх*. Запишіть ці словосполучення у дві колонки залежно від розряду займенника: 1) з особовим займенником; 2) з присвійним займенником.

1. Яворові сниться яворина та її кохання молоде (*Д. Павличко*). 2. Лось звівся, тепер його постать чітко вимальовувалася в досвітніх сутінках (*Є. Гуцало*). 3. Світлі ідуть матері. Зір їх красою сія (*В. Сосюра*). 4. А хто ж були ті вояки відважні, що їх збирав під прапори свої Спартак? (*Леся Українка*). 5. Ходи по тій землі, що Каме-няр ходив, і пий із тих джерел, які його поїли (*Л. Забашта*). 6. У Любові формула проста, лише ніхто її, на жаль, не знає (*О. Довгон'ят*).

II. Спишіть перше речення і підкресліть у ньому головні й другорядні члени речення.

III. Складіть і запишіть два речення так, щоб в одному з них займенник *їх* був особовим, а в другому – присвійним.

747 СИТУАЦІЯ. Уявіть, що до вас звернувся однокласник із проханням, поданим нижче. Спробуйте допомогти йому. Тільки не переплутайте, чю книжку треба взяти, кого й де чекати. Використайте правильно присвійні займенники.

Передай, будь ласка, моїй сестрі, що я затримуюсь. Нехай візьме мою книжку, яку ти подарував мені, і чекає мене біля офісу нашої мами.

748 I. Спишіть прислів'я, ставлячи на місці пропусків присвійний займенник *свій* у відповідній формі. Прочитайте вголос, правильно наголошуючи займенники.

1. Пильнуй ... носа, а не чужого проса. 2. Від ... тіні не сховаєшся. 3. Кожна лисиця ... хвостик хвалить. 4. Біля ... нір і миші сміливі. 5. Усяка робота ... майстра чекає. 6. Син мій, а розум у нього 7. Найкраще ... розумом жити.

II. Підкресліть займенники як члени речення. Надпишіть над кожним із них відмінок, у якому його вжито.

III. Поясніть, як ви розумієте значення поданих прислів'їв. Опишіть ситуацію, за якої можна було б використати одне з них.

749 Спишіть речення, додаючи відповідні займенники. У яких реченнях ви використали особові займенники, а в яких – присвійні?

1. (У кого?) ... на обличчі була усмішка. (На чиему?) ... обличчі була усмішка. 2. (У кого?) ... сьогодні контрольна з історії. (Чий?) ... клас сьогодні пише контрольну з історії. 3. (До кого?) ... завітали приятелі. (Чиї?) ... приятелі завітали на гостину.

750 I. Доповніть подані речення присвійними займенниками у відповідній формі й запишіть. Підкресліть займенники як члени речення.

1. **Мабуть**, годинник поспішає. 2. **Я** відремонтував велосипед за лічені хвилини. 3. У місті облаштують **новий** парк відпочинку. 4. У публікації розкажемо, чи будуть рекордні морози. 5. Маринка **завжди** прислухається до мудрих порад дідуся. 6. **Я** люблю твори Миколи Вінграновського, **зокрема** вірші.

II. З'ясуйте за допомогою орфоепічного словника правильне наголошування виділених слів. Вимовте ці слова та позачте в них наголоси.

71. ВКАЗІВНІ Й ОЗНАЧАЛЬНІ ЗАЙМЕННИКИ

Про займенники, які вказують на предмети та їхні ознаки, а також про стилістичні особливості таких займенників

ПРИГАДАЙМО. У чому особливості нестягнених форм прикметників?

751 А. Знайдіть у поданих реченнях вказівні займенники. Який із них не тільки вказує на предмет, а й підсилює ознаки цього предмета?

Сьогодні був прекрасний вечір. **Цей** вечір ми запам'ятаємо надовго.

Учора був прекрасний вечір. **Той** вечір ми запам'ятаємо надовго.

Такий вечір ми запам'ятаємо надовго.

Б. Поміркуйте, у якому реченні вказівний займенник указує на ближчий предмет, а в якому – на більш віддалений у часі.

В. Зробіть висновок про особливості вказівних займенників.

Особливості вказівних займенників

Вказівні займенники *цей, той, такий* указують на один предмет із низки однорідних; вказівний займенник *стільки* вказує на невизначений або невизначено-великий кількісний вияв предмета.

Вказівні займенники *цей, той, такий* змінюємо за родами, числами, відмінками, як прикметники. Вказівний займенник *стільки* змінюємо лише за відмінками, як числівник *два*.

Відмінювання вказівних займенників

	Однина			Множина
	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід	
Н.	той	та	те	ті
Р.	тогó	тієї (тої)	тогó	тих
Д.	тому́	тій	тому́	тим
Зн.	той, тогó	ту	те	ті, тих
Ор.	тим	тією (тою)	тим	тими
М.	на / у то́му (тім)	на / у тій	на / у то́му (тім)	на / у тих

Вказівні займенники можуть мати форми *отой, оцей, отакий*, які вживаємо в розмовному й художньому мовленні для підсилення думки.

В усній народній творчості та в поезії як засіб вираження урочистості, емоційної піднесеності можуть вживатися **нестягнені** форми *тая, тее, тії, цяя, цее, ції, такая, такее, такії*.

752 ПОПРАЦЬОЙТЕ В ПАРАХ. I. Розподіліть між собою речення. Випишіть зі свого речення одне словосполучення із вказівним займенником і провідмініайте за відмінками. У займеннику позначте наголос. Обміняйтеся зошитамі й перевірте одне в одного правильність виконання.

1. І над морем цим погідним я тужу тепер за вами, любими осокорами (*М. Вороний*).

2. З вікна цієї кімнати було видно яблуньку, а на само-му верху – кілька золотистих яблук (*Ірина Вільде*).

II. Складіть і запишіть речення із займенником *той* у формі непрямого відмінка.

753 I. Прочитайте речення. Випишіть словосполучення із вказівними займенниками. Усно визначте рід, число, відмінок займенника.

1. А ми тую червону калину підіймемо (*С. Чарнецький*).

2. Вертається той довгий листопад (*А. Дністровий*). 3. Усе теє пригодиться, що на полі коріниться (*Нар. творчість*).

4. Чому, сказати, й сам не знаю, живе у серці стільки літ ота стежина в ріднім краї одним-одна біля воріт (*А. Малишко*). 5. Благословенні час той і година, коли земля ця цвітом процвіла (*М. Рильський*). 6. По такому снігу до неї хіба що кіньми (*В. Сичевський*).

II. Розберіть за будовою та визначте спосіб творення виділених слів.

Особливості вказівних займенників

Означальні займенники *весь* (*увесь, ввесь*), *усякий* (*всякий*), *кожний* (*кожен*), *жодний* (*жоден*), *інший*, *сам*, *самий* узагальнено вказують на ознаки предмета.

Ці займенники можуть мати **короткі** форми (*жоден, усяк, кожен*) та повні **нестягнені** форми (*кожня, кожне, кожній* тощо).

Означальні займенники змінюємо за **родами, числами, відмінками** як прикметники.

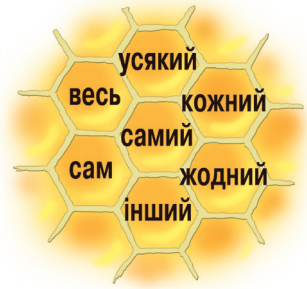
Відмінювання означальних займенників

	Однина			Множина
	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід	
Н.	весь	вся	все	всі
Р.	всьогó	всієї	всьогó	всіх
Д.	всьому́	всій	всьому́	всім
Зн.	весь, всьогó	всю	все	всі, всіх

Ор. М.	всім на / у всьому, всім	всією на / у всій	всім на / у всьому, всім	всіма́ на / у всіх
-----------	--------------------------------	----------------------	--------------------------------	--------------------------

Зверніть увагу!

У всіх відмінках [у] і [в] чергуємо за загальним правилом. **НАПРИКЛАД:** Переписав *увесь твір* – переписала *весь твір*; викопав *усю картоплю* – викопали *всю картоплю*.

754 I. Спишіть прислів'я, розкриваючи дужки. Обґрунтуйте свій вибір. Назвіть означальні займенники.

1. Надією і терпінням (в,у)сього досягнеш. 2. Не міряй (в,у)сіх на свій аршин. 3. (В,У)сяка пташка свої пісні має. 4. На (в,у)сякий гук не одгукнешся. 5. Скільки не купиш, (в,у)сього не матимеш. 6. У (в,у)сякого свій розум, свій лад (*Нар. творчість*).

II. Поясніть значення одного з поданих прислів'їв.

755 I. Складіть усно з поданими іменниками словосполучення, використовуючи означальні займенники (на вибір). Запишіть ці словосполучення в родовому та місцевому відмінках.

весь / кожний (кожен) / жодний (жоден) / інший

День, місяць, рік, тиждень, десятиліття.

II. Складіть і запишіть речення з одним утвореним словосполученням.

756 I. Спишіть речення, підкресліть означальні займенники як члени речення.

1. І все таке безмежне й зелене, як уві сні (*М. Кіяновська*). 2. У кожній мові, в кожному слові краси майбутнього шукай (*М. Рильський*). 3. Добрий товар сам себе хвалить (*Нар. творчість*). 4. Кожне дерево в цьому **несходимому** лісі він знає і до нього **горнеться** (*Ю. Збанацький*). 5. Увесь Дніпро був ніби помальований (*І. Нечуй-Левицький*). 6. Про тата говорить уся земля (*М. Рильський*).

II. Доберіть синоніми до виділених слів. За потреби скористайтеся словником.

Потрібно розрізняти займенники *самій* і *самий*.

ПОРІВНЯЙМО:

самій <i>самá, самé, самі́, само́го,</i> <i>самóму</i>	самий <i>са́ма, са́ме, са́мі, са́мого,</i> <i>са́мому</i>
Уживаємо в значенні «тільки один»: <i>Самá вона не попро-</i> <i>сить.</i>	Уживаємо в сполученні з іншими словами: <i>той са́мий, тому са́мому,</i> <i>над са́мою</i> <i>(того са́мого дня;</i> <i>над са́мою водою)</i>

757 Доповніть репліки діалогу займенниками, розташованими на кульках. Запишіть діалог. Надпишіть над кожним займенником розряд за значенням.

оту – Тату, дивися, ... кульки. Купи ... , мені
будь ласка, ... рожеву.
які – Олю, я ... вже купував ... кульку.
своїй – Але я подарувала подрузі.
її – Добре, купимо. тобі

758 Напишіть текст листівки (4–5 речень) на паперових або електронних носіях із запрошенням на святкову подію (відкриття спортивного клубу, конкурс декламаторів, музичний фестиваль, зустріч із письменником / письменницею тощо). Використайте означальні або вказівні займенники.

759 І. Спишіть речення, ставлячи подані в дужках займенники у відповідній формі. Позначте наголоси в цих займенниках. Прочитайте речення вголос, правильно наголошуючи слова.

1. А над (самий) водою верба похилилась (*Т. Шевченко*).
2. Дорога йшла з гори та на гору, з гори та на гору, над (сама) Россю (*І. Нечуй-Левицький*).
3. (Сама) недовго збитися з путі, та трудно з неї збитися у гурті (*Леся Українка*).
4. Того ж (самий) вечора Чіпка побіг до Грицька (*Панас Мирний*).
5. Розумний порадиться, а дурень сам за (всі) вирішить (*Нар. творчість*).

II. Виконайте письмово синтаксичний розбір першого речення.

Розбір займенника як частини мови

Послідовність розбору

1. Частина мови.
2. Початкова форма.
3. Розряд за значенням.
4. Рід і число (якщо є).
5. Відмінок.
6. Синтаксична роль.

Зразок усного розбору

Перший промінь сонця, теплий, ясний, у мою кімнату впав (Б. Лепкий).

Мою – займенник, початкова форма – *мій*, присвійний, ужитий у знахідному відмінку однини, жіночий рід. У реченні є означенням.

Зразок письмового розбору

Мою – займ., п. ф. мій, присв., Зн. в., одн., ж. р., означ.

760 I. Прочитайте текст. Якими рядками з тексту можна висловити основну думку прочитаного?

СТАРА-СТАРА ВИШНЯ

Недалеко від нашої хати росла вишня. Стара-стара, уже половина гілок зовсім засохла, а на половині ще родили ой які ж смачні ягоди! Запамяталося: весною зацвіла тільки одна гілка. Батько хотів зрубати вишню, бо вмирає ж вона... Та мати сказала:

– Не треба рубати. Цю вишню посадив ще твій дідусь. Хай вродять вишні на оцій гілці...

Вродили востаннє вишні. Зібрала мама кісточки та й посадила в землю. Виросли з тих кісточок молоденькі вишні. Стара вишня засохла, а молоді вже цвітуть і плодоносять.

Отак як та вишня не вмерла, а продовжила свій рід, так і народ ніколи не вмирає. Поки живе народ, доти живе Батьківщина... (За В. Сухомлинським).

II. Випишіть із тексту займенники. П'ять із них (на вибір) розберіть письмово як частину мови.

72. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО З ТЕМИ «ЗАЙМЕННИК»

761 I. Прочитайте текст. Поміркуйте, чи актуально є подана в ньому інформація.

ПОТУРБУЙСЯ ПРО БЕЗПЕКУ

Під час спілкування в соцмережі радимо дотримуватися кількох правил, які допоможуть уникнути кібербулінгу й не потрапити на гачок до шахраїв.

1. Не повідомляй незнайомцям ніякої інформації про себе, своїх рідних, друзів.

2. Не розповідай, де ти зараз перебуваєш, де мешкаєш, хто твої батьки.

3. Не приймай від невідомої особи пропозиції сходити з нею в кіно, кав'ярню чи покататися на машині.

4. Не перераховуй гроші на будь-яку банківську картку.

5. Не відкривай невідомі файли, створюй складні паролі.

6. Зроби свій обліковий запис у соцмережі приватним, щоб не кожен міг переглядати твої публікації і фото.

Почувайся безпечно в інтернет-просторі та спілкуйся із задоволенням! (З інтернету).

II. Виконайте завдання до тексту.

1. Випишіть займенники та визначте розряд за значенням кожного з них.

2. Виконайте письмовий розбір трьох виписаних займенників (на вибір) як частини мови.

3. Поясніть лексичне значення виділеного слова. Визначте його спосіб творення та обґрунтуйте написання. За потреби скористайтеся словниками.

4. Сформулюйте за змістом прочитаного два запитання, використавши питальні сполучники, й запишіть. Запропонуйте однокласнику / однокласниці дати на них відповіді.

5. Прочитайте текст уголос від імені першої особи, розпочавши його таким реченням: «Під час спілкування в соцмережі я дотримуюсь кількох правил, які допомагають мені уникнути кібербулінгу й не потрапити на гачок шахраїв».

762 ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. Чи потрібно дітям устрявати в словесну перепалку (сварку) з незнайомцями у віртуальному просторі? Чому? А чи варто спілкуватися з тими, хто сипле образливими фразами?

763 Хто зможе знайти в поданому реченні всі займенники?

Нехай ніхто не половинить, твоїх земель не розтина, бо ти єдина, Україно, бо ти на всіх у нас одна (Д. Чередниченко).

764 І. Відновіть прислів'я зі слів кожної групи й запишіть. Поясніть, як ви розумієте значення цих прислів'їв.

кожен / любить / лис / нору / свою

росте / на своєму / кожна / корені / травичка

долю / чоловік / кує / свою / працею

ІІ. Назвіть частину мови кожного слова в записаних прислів'ях.

765 І. Спишіть, знімаючи ризики. Обґрунтуйте написання.

Хтозна/який, будь/до/кого, хтозна/з/ким, де/кого, казна/кому, кому/небудь, аби/кому, аби/з/кого, ні/до/чого, ні/кому, ні/для/кого, ні/хто, якою/небудь, будь/чим, аби/скільки, ні/чийому, казна/чиєму, чийого/небудь, де/з/ким, хтозна/чого, ні/перед/ким.

ІІ. Провідмініяйте виділені займенники за відмінками.

766 І. Прочитайте уривки з повідомлень у соціальних мережах. У якому з них найбільше займенників? Доведіть свою думку.

1. Компанія Apple вже цього року може презентувати незвичний ноутбук. Чутки про нього ходили вже й раніше.

2. Вербну неділю завжди святкують за тиждень до Великодня. Тому кожен рік дата є різною.

3. Цінні монети України беруть свій початок із 1991 року. Саме тоді держава почала карбувати перші копійки. Оті зразки є найбільш рідкісними.

4. У нашій кулінарній рубриці розповідаємо про торт без випічки, який кожен зможе приготувати лише з трьох інгредієнтів.

ІІ. Випишіть із соціальної мережі невелике повідомлення (2–3 речення), у якому використано займенники. Поміркуйте, чи правильно й доречно використано в тексті займенники.

Готуємося до тематичного оцінювання

Виконайте тестові завдання.

1. Правильно вжито займенник у реченні

- А Тарас вийняв із пенала олівець і поклав його на стіл.
- Б Бузок розцвів у садку, його посадили минулого року.
- В Юрко здогадався, який подарунок йому купили батьки.
- Г Бабуся попросила онука налити собі молока.

2. Означальний займенник ужито в реченні

- А Весна – бажаний гість, її закликають дівчата піснями-веснянками (*О. Воронай*).
- Б У кожному слові краси майбутнього шукай (*М. Рильський*).
- В Учіться, брати мої, думайте, читайте... (*Т. Шевченко*).
- Г Падають тепло і глухо яблука в нашій сади (*В. Сосюра*).

3. Доберіть приклад до кожного розряду займенників.

<i>Розряд</i>	<i>Приклад</i>
1 особовий	А такий
2 вказівний	Б вона
3 зворотний	В їхній
4 означальний	Г кожний

4. Правильно написано всі займенники в рядку

- А казнащо, деяка, будь-кого, якого-небудь
- Б який-небудь, де-хто, будь-кого, хтось
- В будь-що, декого, аби-кому хто-небудь
- Г який-небудь, якоїсь, хтозна-кому, декому

5. Три займенники вжито в реченні

- А Добре того навчати, хто хоче все знати.
- Б Тяжко тому жити, хто не хоче робити.
- В Кожна жаба своє болото хвалить.
- Г У кого бджоли, в того й мед.

6. Спишіть речення. Підкресліть займенники як члени речення. Визначте їхній розряд за значенням.

Хто розуму не має, тому й коваль не вкує (*Нар. творчість*).

Проект

Об'єднайтеся в групи. Група має виконати одне із запропонованих завдань.

1. Скласти ребуси із займенниками.
2. Скласти кросворд із займенниками.
3. Укласти короткий словничок фразеологізмів із займенниками.

Запропонуйте однокласникам / однокласницям розшифрувати ребуси, розгадати кросворд чи пояснити значення фразеологізмів.

Моя сторінка

ЦІКАВО ЗНАТИ

СКІЛЬКИ СЛІВ?

Чи спроможні ми порахувати всі слова? На жаль, ні. В 11-томному Словнику української мови (1970–1980 рр.) пояснено значення 135 тисяч слів і словосполучень, а у Великому тлумачному словнику сучасної української мови (2004 р.) – 170 тисяч.

А скільки ж слів потрібно окремішній людині? Обсяг словника конкретної особи залежить від роду її занять, освіченості та здібностей. Установлено, що мовець активно використовує близько трьох тисяч слів, а розуміє – десятикратно більше (3 посібника).

НА ДОЗВІЛІ

ВЕСЕЛА ВІКТОРИНА

1. Якого маленького коня треба поставити між двома однаковими особовими займенниками, щоб утворити назву країни?
2. До якого особового займенника треба додати одну букву, щоб він перетворився на провалля?
3. Який заперечний займенник жіночого роду можна використати, оголошуючи результати змагання?
4. Які два займенники заважають їздити дорогою?
5. До якого вказівного займенника треба додати сотню, щоб спекти пиріг?
6. Син мого батька, а мені не брат?
7. До якого особового займенника треба додати *майку*, щоб утворити назву країни?
8. Які три займенники найчистіші?

ПОВТОРЕННЯ В КІНЦІ РОКУ

ЛЕКСИКОЛОГІЯ ТА ФРАЗЕОЛОГІЯ

767 I. Прочитайте текст. Визначте його тему й основну думку.

ЧУМАЦЬКИЙ ШЛЯХ

Широку світлу смугу посередині небосхилу в Україні називають Чумацьким Шляхом. Чумаки здавна возили з Криму сіль та рибу. Поволі чвалали курними степовими шляхами сірі воли, рипіли вози, погейкували погоничі. Багато днів їхали чумаки, багато ночей спали просто неба, удивляючись у його візерунки, і здавалась їм ота світла зоряна смуга, що простягнулась якраз у напрямку їхніх мандрів, **безконечною**, як степовий шлях. Ось чому назвали її українці Чумацьким Шляхом (*В. Уткін*).

II. Знайдіть у тексті приклади: а) власне українських слів; б) стилістично забарвлених слів. Поміркуйте, як уживання цих слів позначилося на загальному звучанні тексту.

III. Доберіть синоніми до виділених слів. За потреби скористайтеся словником синонімів.

768 ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. Про що ви думаєте, удивляючись у нічне небо? Пофантазуйте, про що можуть розказати зірки.

769 Розмежуйте подані в кожній групі слова.

1. Слова *іншомовного походження та власне українські*: кондиціонер, тостер, працювати, волейбол, мрія.

2. Слова *активної й пасивної лексики*: учень, перст, кольчуга, календар.

3. Слова *архаїзми та історизми*: кошовий, їство, булава, перст.

4. Терміни та загальноживані слова: бігти, гарний, морфологія, атом.

770 ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ. Доберіть кожен по два слова (сполучення слів), які характерні для офіційно-ділового стилю мовлення. Запропонуйте однокласнику / однокласниці скласти з цими словами речення.

771 Прочитайте крилаті вислови. Поясніть, що вони означають. Доберіть із довідки до кожного з них синонімічний вислів.

Багато галасу даремно; про смаки не сперечаються; доля допомагає сміливим; рахувати хвили.

ДОВІДКА. З великої хмари малий дощ; байдики бити; одвага або мед п'є, або сльози лле; у всякої Пашки свої замашки.

772 Прочитайте текст. Які слова вжито у не властивому їм значенні? Чи помітили ви суржикові слова? Відредагуйте усно текст.

Назар являється учнем п'ятого класу. Він старанно відноситься до навчання, приймає участь у художній самодіяльності. На уроках уважний, не мішає іншим, на любі запитання з підручника може дати вірну відповідь. На наступному занятті гуртка, яке відбудеться через дві неділі, він виступить із цікавим повідомленням.

773 I. Поясніть, як ви розумієте прислів'я.

1. Не одяг прикрашає людину, а добрі справи.
2. Із замуленого джерела води не нап'єшся.

II. Напишіть роздум (6–8 речень) на тему одного з поданих прислів'їв.

СЛОВТВІР ТА ОРФОГРАФІЯ

774 I. Прочитайте текст. Визначте його тип і стиль мовлення. Розкажіть, чи мешкають в Україні перелітні метелики та що ви про них дізналися з цього тексту.

КРИЛАТІ МАНДРІВНИКИ

Серед метеликів є чимало **мандрівників**, які, мов перелітні птахи, відлітають зимувати у теплі краї.

Найкраще серед перелітних метеликів вивчені великі та яскраві монархи – мешканці США і Канади. Долаючи понад три тисячі кілометрів, вони летять восени в теплі краї. Частина з них зимує в **Південній Каліфорнії**. Там ростуть так звані метеликові дерева, на яких з року в рік і зимують монархи. Багато туристів приїжджає подивитися на цю красу. За кинутий у метеликів камінь або іншу шкоду, завдану їм, стягують великий штраф.

Серед метеликів, поширених в Україні, також є перелітні. Найкраще з них вивчена **чортополохівка**. Виявилось, що ці світло-бурі, звичні в наших краях метелики восени збира-

ються величезними зграями й відлітають за тисячі кілометрів, долаючи Середземне море, гори, щоб **перезимувати** в Африці (За С. Гуменко).

II. Виконайте завдання до тексту.

1. Знайдіть спільнокореневі слова до слів *літати, зима, метелик*. Простежте, як такі слова допомагають зв'язати речення в тексті.
2. Знайдіть складні слова й поясніть їхнє написання.
3. Визначте спосіб творення та частину мови виділених слів.
4. Виконайте словотвірний розбір слова *перелітний* (письмово).
5. Прочитайте подане нижче рекламне оголошення. Чи є в ньому інформація, яка суперечить прочитаному тексту? Поясніть свою відповідь.

Шановні туристи з України та інших країн Європи!

Наша компанія пропонує Вам незабутню подорож до Південної Каліфорнії. Лише там ви зможете побачити перелітних метеликів.

Увага!
Фейк!

775 Утворіть від поданих слів нові за допомогою суфікса *-ськ-*. Які зміни приголосних відбулися? Утворені слова запишіть.

Одеса, Миколаїв, Париж, Прага, козак, чумак.

776 Запишіть слова разом або з дефісом. Виділені слова розберіть за будовою.

Держ/замовлення, міні/маркет, електро/поїзд, мульти/медійний, двохсот/річчя, газо/мотор, **сніго/збирання, лісо/смуга**, фото/журналіст, авто/фургон, прес/центр, пів/озера, пів/Полтави, кіно/сценарій, рута/м'ята, салон/магазин, авіа/пошта, пів/місяць.

МОРФОЛОГІЯ ТА ОРФОГРАФІЯ

777 I. Прочитайте текст. Визначте тематичні речення та ключові слова. Дайте відповідь на запитання, сформульоване в заголовку.

ЧОГО ЯБЛУКА СТАЛИ КИСЛІ?

Мишкові й Дмитрикові захотілося чужих яблук. Гарячого липневого дня **вони** перелізли через низький тин саду. Вилізли на гіллясту яблуню та й їдять. Яблука ще не доспіли, але хлопчикам вони здалися солодкими.

Коли це в сад непомітно прийшов сусід. Він побачив Мишка й Дмитрика та й каже: «А чого це ви ховаєтесь на

розлогій яблуні? Злазьте, нарвіть **великих яблук**, сідайте і їжте на здоров'я».

Хлопчики зашарілися від сорому, позлазили з яблуні. Привіталися із садівником, нарвали яблук, посідали на **зеленій** траві та й їдять. Але ті яблука стали настільки кислі, що хлопчики аж очі позаплющували від оскоми (За *В.Сухомлинським*).

II. Виконайте завдання до тексту.

1. Знайдіть по три іменники, прикметники й займенники. Поясніть роль цих частин мови.

2. Виділені слова розберіть як частину мови (усно).

3. Утворіть і запишіть просту й складену форми ступенів порівняння двох прикметників із тексту (на вибір).

4. Хто швидше знайде в тексті:

а) речення із чотирма однорідним членами;

б) прикметники-антоніми;

в) іменник, який уживаємо лише в однині?

III. Поясніть, до яких видів мовленнєвої діяльності ви вдавалися, виконуючи вправу (читання, аудіювання, письмо, говоріння).

778 I. Доповніть кожне речення одним із поданих слів чи сполучень слів. Поясніть, як зміниться після цього написання виділених назв.

відеохостинг

соціальна
мережа

пошукова
система

месенджер*

1. Я хочу знати, хто переглядає мій профіль у **фейсбуці**.
2. Цікаву інформацію до уроку можна легко знайти в **гуглі**.
3. Про зміни в розкладі уроків учителька повідомила у **ватсапі**.
4. На **ютубі** розміщено багато корисних вебінарів.

II. Запишіть перебудовані речення. Власні назви візьміть у лапки.

* *Месенджер* – система обміну миттєвими повідомленнями.

779 Відредагуйте речення. Зверніть увагу на правильність уживання імен по батькові та прізвищ.

1. Гарні квіти подарували Юлії Вікторівній. 2. Глядачі зустрілися з Сергієм Дмитровичем Складенко. 3. Друзі щиро вітали з ювілеєм Віктора Олексійовича. 4. Сьогодні Олександр Іваненко виповнюється 50 років. 5. Ми всі дякуємо Петра Володимировича. 6. Актор потис руку Валентині Дмитрівній.

780 Поясніть відмінність у написанні виділених слів у реченнях правої та лівої колонок.

1. На вечірньому небі з'явилася **Велика Ведмедиця**.

1. У зоопарку ми побачили **велику ведмедицю**.

2. Працівників школи привітали з **Днем захисника України**.

2. Із кожним **днем** ставало все холодніше.

3. Футбольний клуб «**Шахтар**» провів виїзний матч.

3. Серед небезпечних професій, на жаль, і професія **шахтаря**.

781 I. Запишіть словосполучення в кличному відмінку.

ЗРАЗОК. *Дівчинка Катруся – дівчинко Катрусю.*

Дорога бабуся, шестикласниця Наталя, сестра Галя, подруга Олеся, красуня Оля, тітка Маруся, брат Володя, сусід Олексій, директорка Марія Петрівна, друг Віктор.

II. Складіть усно діалог (дві-три репліки), використавши одне із словосполучень у формі звертання.

III. Утворіть від одного з поданих чоловічих імен і запишіть ім'я по батькові (для жінки й для чоловіка).

782 I. Спишіть прикметники, розкриваючи дужки. Поясніть написання.

Алюміні(є,йо)вий, замш(е,о)вий, плеч(е,о)вий, матч(е,о)-вий, фіз(и,і)чний, проза(и,і)чний, акробат(и,і)чний, астроном(и,і)чний, вузесен(ь)кий, чистісін(ь)кий, криворіз(ь)кий, чумац(ь)кий, священ(н)ий, шален(н)ий, невблаган(н)ий.

II. Виділене слово запишіть фонетичною транскрипцією.

783 I. Запишіть іменники в кличному відмінку. Складіть усно речення з одним іменником у кличному відмінку.

Олексій, Оленка, Віктор, Марія Петрівна, Сергій Григорович, директор, добродій, земля, друг, Дніпро, Україна.

II. Утворіть від першого іменника й запишіть чоловіче й жіноче ім'я по батькові.

784 Спишіть слова, розкриваючи дужки. Підкресліть і поясніть орфограми.

Печ(е,и)во, мороз(е,и)во, нож(е,и)чок, книж(е,и)чка, тін(н)ю, (не)милість, (не)щадний, дощ(о,е)вий, пари(з,жс)ький, бджолин(н)ий, здоровен(н)ий, (осінньо)зимовий, (міні)-

пекарня, (шести)денний, шіст(ь)десят, дев'ят(ь)-сот, (ні) який, (будь)хто, будь(до)кого, пиш(е,и)ш, ход(е,и)ш.

785 Доповніть речення усіма поданими іменами й прізвищами у відповідному відмінку й запишіть. Між однорідними членами речення поставте розділові знаки.

Директорка школи привітала таких переможців:

Ігор Марчук

Оксана Забужко

Петро Коваленко

Максим Горболіс

Олена Тертична

Ада Марчук

Богдан Ступка

786 Спишіть, замінюючи цифри словами. Підкресліть вивчені орфограми.

ТВАРИНИ-ЧЕМПІОНИ

У плаванні чудові результати показують кити (до 40 км за годину), кальмари (до 55 км за годину), дельфіни (до 37 км за годину). Чемпіоном серед риб вважається риба-меч, яка розвиває швидкість до 135 км за годину. Серед жителів повітряного океану рекорд швидкості належить золотавому орлу (до 160 км за годину) (*З довідника*).

787 I. Спишіть речення, розкриваючи дужки. Поясніть вивчені орфограми.

1. На шлях я вийшла ран(н)ьою весною і тихий спів (не) смілий заспівала (*Леся Українка*). 2. І серця жар, і плом(е,и)- нистий зір я пронесу у всяку хуртовину всім (не)другам моїм наперекір (*А. Малишко*). 3. Заметена снігами хата ледь блимала (не)великими вікнами з-під сивих брів (*І. Цюпа*). 4. Майже нечутно впали листки (темно)червоної рожі на білу плиту мармур(е,о)ву (*О. Кобилянська*). 5. І з-під крил журавлин(н)их мені під вікно листопад стел(е,и)ться (*Б. Олійник*).

II. Підкресліть граматичні основи.

788 ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. Які ваші плани на літні канікули?

Додатки

Додаток 1

СЛОВНИЧОК ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

А́вгієві ста́йні – занедбане, брудне місце чи занедбані справи.

Ахілле́сова п'ята́ – вразливе місце, слабкість людини.

Без тя́ми (*рідше без тя́мки, без тя́мку*) – нічого не усвідомлюючи; не-самовито.

Вибива́ти (бі́ти) дрижаки́ (дрі́б) – дуже тремтіти від холоду, нервового напруження і т. ін.

Ві́кинути / викида́ти з голови́ (з пам'я́ті, з думки) – перестати думати про кого-, що-небудь, забути когось, щось.

Впійма́ти / лови́ти на гаря́чому – викрити кого-небудь, підстерігши його на місці злочину або на чомусь осудливому.

Всі́пати на галу́шкі – дуже вилаяти, суворо покритикувати.

Ганя́ти за двома́ зайця́ми – намагатися одночасно здобути успіх у двох і більше справах; братися за кілька справ.

Гаря́ча голова́ – запальна, нестримана людина.

Го́рдіїв ву́зол – дуже складна, заплутана справа; складний збіг обставин.

Гну́ти свою́ лінію (сво́є) – уперто домагатися чого-небудь; наполегливо відстоювати, здійснювати щось по-своєму.

Гну́ти / зігну́ти спіну – 1. Тяжко працювати. 2. Виявляти покірність, запобігати, підлещуватися.

Гну́ти / загну́ти кірпу (но́са, ніс) – гордовито триматися, бути чванливим, гонористим; зазнаватися.

Години́ (годи́на) пік – найбільше напруження, завантаження в роботі транспорту, підприємства і т. ін.

Го́лий як бу́бон – дуже бідний.

Го́стрий язи́к – 1. Дотепна, влучна або дошкульна мова. 2. Здатність говорити дотепно, влучно або дошкульно.

Дава́ти (підно́сити) гарбуза́ – відмовляти у сватанні.

Дамо́клів меч – небезпека або неприємність, що постійно загрожує комусь.

Да́ти на горі́хи – дуже вилаяти, покритикувати кого-небудь.

Денно і нічно (... і но́чно) – постійно, весь час, цілодобово.

Диві́тися згорі́ (звє́рху) вниз (звисока́, звє́рхньо) – зневажливо, зверхньо ставитися до кого-небудь.

До глибо́кого сні́гу – до справжньої зими; до морозів.

Замітати / заместі сліді – знищувати, приховувати все, що може викривати які-небудь таємні або несхвальні дії, вчинки.

Збивати / збити з розуму (з глузду) – зваблювати, спокушати, підштовхувати на нерозумні дії.

Згоряти (згорати) від (із) сорому – бентежитися, ніяковіти.

Згущувати (згущати) фарби (барви) – надто перебільшувати.

Здоровий глузд – розуміння, сприймання чого-небудь; розсудливість.

З дорогою душею – охоче, з великим задоволенням, з радістю.

З дощю та під рінву – від однієї небезпеки до ще гіршої.

Лебедіна пісня – останній (перев. найзначніший) твір, вияв таланту або здібностей кого-небудь.

Лишати (залишати, оставляти і т. ін.) глибокий слід у душі – дуже вражати когось, впливати на когось, надовго запам'ятовуватися.

Махнути рукою – перестати займатися ким-, чим-небудь, турбуватися про когось, щось, збайдужіти до когось, чогось.

Навчити розуму – виховувати когось відповідно до усталених норм, правил, звичаїв і т. ін.

На пташійних правах – не маючи законних підстав, надійного становища й т. ін.

На порожньому (пустому, голому) місці – не маючи бази, основи й т. ін. під собою; з нічого.

Наставляй кишню (обидві жмені) – не розраховуй на щось, не сподівайся чогось.

На швидку руку – поспіхом, квапливо.

Небу жарко – уживається для вираження найвищого ступеня інтенсивності якоїсь дії, діяльності; активніше, енергійніше й т. ін. вже не може бути.

Нітка Аріадни (аріаднина нитка) – те, що дає правильний напрямок, допомагає знайти правильний вихід з якоїсь ситуації.

Ні холодно ні жарко – кому-небудь байдуже; хтось не звертає уваги на щось.

Оббивати пороги – постійно ходити, приходити до когось.

Обливатися слізьми (сльозами) – гірко, невтішно плакати.

Піддавати жару (вогню) – спонукати кого-небудь до інтенсивнішої дії, викликати, посилювати запал у когось і т. ін.

Подати руку – підтримувати когось, допомагати кому-небудь у скрутний для нього час.

Розбити глек (глека, горщик, горщика, макітру й т. ін.) – розірвати, порушити дружні стосунки; посваритися.

Розкусити горіх (горішок) – розв'язати якесь складне питання.

Стáти на герць – мужньо виступити на боротьбу з ким-, чим-небудь.

Світ замалій – комусь хочеться простору, активного життя.

Сві́тла голова́ – хто-небудь чітко, логічно мислить.

Сізі́фова пра́ця (робóта) – надзвичайні зусилля, спрямовані на досягнення чогось, які не дають бажаних результатів; щось непосильне.

Сім мішків гречаної вóвни – багато зайвого, безглузлого.

Танта́лові му́ки (му́ки Танта́ла) – страждання, спричинені великим прагненням до чогось і неможливістю його здійснення.

Усьóму голова́ – 1. Відігравати керівну роль; бути головним у чомусь.

2. Основний, найважливіший, найнеобхідніший.

Че́рез го́лову – без погодження з тим, через кого безпосередньо треба діяти.

Як (мов, ненáче) грибі́ після дощú – швидко й у великій кількості.

Як осі́ння ніч – сумний, насуплений, похмурий.

Як (мов, ніби) сніг (дощ) на го́лову – несподівано; раптово.

СЛОВНИЧОК НАГОЛОСІВ

А

абі́хто
алфа́віт

Б

близкі́й
бо́рючись
босо́ніж
б'ю́чі

В

везті́
верба́
верете́но
вєсті́
віга́дка
визна́ння
вимо́ва
вимо́га
вінагоро́дити
віпа́док
віпря́гти
вирáзність
виставко́вий
вичерпний
возз'є́днання
во́їнський

Г

гетьма́нський
горо́біна
горо́діти
гороші́на
груше́вий

Д

далечи́на
дворо́вий
дециме́тр
ді́хання
діа́лог
ді́дів
ді́точкі

ді́тьми
дове́сті
дові́дник
до́нька
допі́зна
досхо́чу
дочка́
до́щечка
дощо́вий

Ж

жалі́ти
жалю́зі
жаркі́й
живо́пис
житло́

З

завда́ння
завдо́вжки
зазда́легідь
за́йнятий
запита́ння
застре́лити
зібра́ння
зле́гка
зо́всім
зру́чний

І

ідучі́
і́скра

Ї

ї́стівний

К

кажу́чи
кі́дати
кіломе́тр
книжко́вий
ко́взатися
ко́лесо
ко́рисний

кропи́ва
ко́сий

Л

легкі́й
листопа́д
літо́пис
льо́довий
лялько́вий

М

медикаме́нт
мере́жа
мести́
міліме́тр
морочи́ти

Н

наві́ки
навко́ло
навча́ння
наса́мперед
нена́видіти
нена́висть
нести́
нові́й
нудні́й

О

обра́ння
обру́ч
одина́дцять
одно́разовий
о́лень
оле́нячий
острі́вний

П

по́близу
по́друга
по́заочі
полéжати
по́мілка
пора́дко́вий

посі́дити
прі́язний
прості́й

Р
ра́зом
рі́чковий
розв'язáння
розпові́сті
руслó

С
сантими́тр
свердлó

серéдина
спі́на

Т
то́впитися
товсті́й
тонкі́й
торф'яні́й

У
украї́нець
украї́нський
урочи́стий

Ц
центне́р

Ч
чарі́вний
чергові́й
черстві́й
чита́ння
чорно́зем
чотирна́дцять

Ш
швидкі́й
шовко́вий

Відповіді

Вікторина на с. 32. 1. Нами-сто. 2. Сто-рона. 3. Ті-сто.
4. Мі-сто. 5. 7я.

Вікторина на с. 64. 1. Я-поні-я. 2. Я-р. 3. Нічия. 4.
Я-ми. 5. Ті-сто. 6. Я. 7. Я-майка. 8. Ви-ми-ті.

ЗМІСТ

МОРФОЛОГІЯ. ОРФОГРАФІЯ

Числівник

59. Числівник як частина мови	3
60. Розряди кількісних числівників	7
61. Відмінювання кількісних числівників, що означають цілі числа	10
62. Відмінювання дробових і збірних числівників	15
63. Відмінювання та написання порядкових числівників	18
64. Узгодження кількісних числівників з іменниками	23
65. Узагальнення вивченого з теми «Числівник»	28

Займенник

66. Займенник як частина мови	33
67. Особові і зворотний займенники	37
68. Питальні й відносні займенники	42
69. Заперечні й неозначені займенники	46
70. Присвійні займенники	51
71. Вказівні й означальні займенники	54
72. Узагальнення вивченого з теми «Займенник»	60

ПОВТОРЕННЯ В КІНЦІ РОКУ

Лексикологія та фразеологія	65
Словотвір та орфографія	66
Морфологія та орфографія	67

Додатки

<i>Додаток 1.</i> Словничок фразеологізмів	71
<i>Додаток 2.</i> Словничок наголосів	74
Відповіді	75